

GERHART HAUPTMANN

MICHAEL KRAMER

VERTALING: ERIK BINDERVOET

Personages

Michael Kramer *schilder, leraar aan een koninklijke kunstacademie*

Mevrouw Kramer *zijn echtgenote*

Michaline Kramer *zijn dochter, schilderes*

Arnold Kramer *zijn zoon, schilder*

Ernst Lachmann *schilder*

Alwine Lachmann *zijn echtgenote*

Liese Bänsch *dochter van herbergier Bänsch*

Assistent-rechter Schnabel, architect Ziehn, Von Krautheim,

Quantmeyer: *gasten in het restaurant van Bänsch*

Krause *pedel op de kunstacademie*

Bertha *dienstmeisje bij Kramer*

Fritz *ober in het restaurant van Bänsch*

*Dit drama speelt zich af in een provincie-
hoofdstad*

1

De Berliner Zimmer, een grote tussenkamer met één raam in een hoek, in de woning van Kramer. Tijd: een winterochtend rond negen uur.

Op de tafel in de hoek, aan het grote raam met uitzicht op de binnenplaats, staat de nog brandende lamp en het ontbijtservies. De inrichting van het vertrek is heel alledaags. Michaline, een aantrekkelijk meisje met bruin haar, heeft de stoel iets van de tafel afgeschoven, rookt een sigaret en zit met een boek op schoot. Mevrouw Kramer komt binnen door de deur van de achterwand, bezig met iets huishoudelijks. Ze is een vrouw met wit haar van een jaar of zesenvijftig. Haar wezen straalt onrust en bezorgdheid uit.

mevrouw kramer Ben je er nou nog steeds, Michaline? Moet je nou niet weg?

michaline *niet meteen antwoordend* Nee, mama, nog niet. Het is ook nog aardedonker buiten.

mevrouw kramer Nah, als je maar niets mist, Michaline.

michaline Daar hoef je niet bang voor te zijn, moeder.

mevrouw kramer Want echt... daar moet je echt heel goed op letten. We hebben toch al zorgen genoeg.

michaline Ja, moeder, absoluut!

Ze rookt en kijkt het boek in.

mevrouw kramer Wat zit je daar te lezen? Altijd met je neus in de boeken!

michaline Mag ik dan niet lezen?

mevrouw kramer Lees maar, van mij mag het! Ik vraag me alleen af waar je de rust vandaan haalt.

michaline Als je daarop moest wachten,
goeie God! Hoe zou je überhaupt dan nog tot iets komen?

mevrouw kramer Heeft papa nog wat gezegd toen hij wegging?

michaline Nee!

mevrouw kramer Dat is altijd het ergste, als ie niks zegt.

michaline Ja, dat is zo! Was ik bijna nog vergeten te zeggen: Arnold moet om elf uur stipt bij hem in het atelier zijn.

mevrouw kramer *sluit de ovendeur en draait hem dicht; als ze weer overeind komt, zucht ze* Achejee! O gottegottegot!

michaline Doe toch net als ik, moeder: denk aan iets anders! Dat is toch niets nieuws, dat kennen we toch. Daarin zal Arnold ook niet veranderen.

mevrouw kramer *gaat aan tafel zitten, ondersteunt haar hoofd en zucht* Ach, jullie begrijpen die jongen niet! Jullie begrijpen hem niet! En papa: die richt hem nog een keer te gronde.

michaline Dat vind ik niet terecht, dat je zoiets zegt. Dat is heel erg onterecht van je. Papa doet zijn uiterste best voor Arnold.

Hij heeft het in elk geval geprobeerd. Des te erger als je dat ontkent, moeder.

mevrouw kramer Jij bent de dochter van je vader, dat wist ik al.

michaline Ja, ik ben jouw dochter en die van m'n vader!

mevrouw kramer Nee, veel meer die van je vader dan die van mij.

Als je meer mijn dochter was geweest, zou je niet altijd partij voor hem trekken.

michaline Moeder, we kunnen ons beter niet opwinden. Probeer je gewoon eerlijk te zijn en dan is het meteen: jij trekt partij voor de een of de ander. Jullie maken het een mens wel moeilijk, neem dat maar van mij aan.

mevrouw kramer Ik trek partij voor mijn jongen, basta! En verder zoeken jullie het maar uit!

michaline Hoe krijg je het over je lippen!

mevrouw kramer Michaline, jij bent toch helemaal geen vrouw! Jij doet helemaal niet als een vrouw, Michaline! Jij praat als een man! Jij denkt als een man! Wat heb je nou aan zo'n dochter?

michaline *schouderophalend* Ja, moeder, als dat echt zo is...! Dan zal ik het ook wel niet kunnen veranderen.

mevrouw kramer Je kunt het wel veranderen, je wil het alleen niet.

michaline Mama... het spijt me maar ik moet nu weg, mama. Wees verstandig, moeder, hoor je me, en wind je niet zo op! Je meent het ook helemaal niet, wat je nu zegt.

mevrouw kramer Zowaar ik hier sta: woord voor woord!

michaline Dan spijt me dat voor ons allemaal, moeder!

mevrouw kramer Wij lijden ook allemaal onder papa.

michaline Wees nou toch een keer verstandig. Ik heb nooit onder vader geleden, ik lijd nu ook niet onder hem. Ik aanbid m'n vader, dat weet je heel goed! Dat zou een godvergeten grote leugen zijn...

mevrouw kramer Foei, Michaline, waarom jij nou altijd zo vloeken moet...

michaline ...als ik zou zeggen dat ik onder hem leed. Er is geen mens ter wereld die ik zo eindeloos dankbaar ben.

mevrouw kramer Mij ook niet?

michaline Nee. Het spijt me zeer. Wat m'n vader is en wat m'n vader voor mij betekent, dat begrijpen vreemden eerder dan jullie, ik bedoel: dan jij en Arnold, moeder. Want dat is nou net de ellende: de naasten staan het verst van vader af. Alleen onder jullie was ie verloren geweest.

mevrouw kramer Alsof ik niet zou weten hoe vaak jij gehuild hebt als je vader...

michaline Dat heb ik. Gehuild heb ik vaak. Hij heeft mij wel eens pijn gedaan, maar uiteindelijk moest ik altijd tegen mezelf zeggen: hij heeft mij pijn gedaan, maar nooit onterecht, en ik heb er altijd wat van geleerd.

mevrouw kramer En of je er nu wat van geleerd hebt of niet, je bent toch niet gelukkig geworden dankzij je vader. Als jij nou een gezellig huishoudentje had, een man en kinderen... en dat allemaal...

michaline Dat heeft m'n vader toch niet van me afgepakt!

mevrouw kramer Nou kwel je jezelf, zoals papa zichzelf kwelt, en er komt niets anders uit dan weerzin en zorgen.

michaline Ach, moeder, als ik dat allemaal zo aanhoor, dan krijg ik het zo benauwd! Zo benauwd! Het is zo benauwd en benepen, dat is haast niet te geloven. *met bittere weemoed* Als Arnold Arnold niet was - hoe dankbaar zou vader dan zijn.

mevrouw kramer Toen ie vijftien was, sloeg hij hem nog!

michaline Dat m'n vader hard kan zijn, dat betwijfel ik niet, en dat hij zich wel eens heeft laten gaan, daar draai ik niet omheen en ik praat het niet goed. Maar, moeder, vraag jezelf ook eens af of Arnold er misschien aanleiding toe heeft gegeven. Toen had hij vaders handschrift vervalst.

mevrouw kramer Uit pure zielsangst! Uit angst voor papa.

michaline Nee, moeder, dat verklaart nog niet alles.

mevrouw kramer Die jongen is er slecht aan toe, hij is niet gezond, hij zit niet goed in z'n vel.

michaline Dat kan wel zo wezen, daar moet ie maar in berusten.

Berusting, moeder, dat is het lot van de mensen. Jezelf beheersen en naar iets hogers streven, dat moesten we allemaal. En dan heeft hij aan vader het beste voorbeeld. - Trouwens, moeder, hier heb je twintig mark, deze maand kan ik echt niet meer missen. Ik heb de verfrekening betaald, dat was alleen al drieëntwintig mark. En die winterbaret moest ik nu eenmaal hebben.

Ik heb twee leerlingen uitstel moeten geven.

mevrouw kramer Nah ja, je beult je af voor die vrouwmensen en dan pikken ze je magere verdiensten in.

michaline Nee, moeder, die pikken ze echt niet in. Een arm, krom mens zonder middelen van bestaan! Juffrouw Schäffer spaart het zich uit de mond

De deurbel klingelt.

Er wordt gebeld. Wie kan dat nou zijn?

mevrouw kramer Ik weet het niet. Ik doe alleen de lamp uit. Ik wou dat ik ergens rust vond.

Bertha loopt door de kamer.

michaline Eerst naar de naam vragen, Bertha!

mevrouw kramer Slaapt de jongeheer nog?

bertha Hai is nog nie eens nog nie gaan leggen.

Bertha gaat af.

michaline Wie kan dat nu in hemelsnaam zijn, mama?

Bertha komt weer terug.

bertha Tis schilder Lachmann met ze vrouw. Die zat aleer bij meneer de perfester op school.

michaline Papa is geen professor, dat weet u toch, hij wil dat u gewoon meneer Kramer zegt.

Ze loopt de hal in.

mevrouw kramer Ja, wacht even! Ik wil alleen nog een beetje afruimen. Schiet op, Bertha! Ik kom dan later wel naar binnen.

Zij en Bertha af, met wat tafelservies. - We horen de geluiden van een begroeting in de hal. Hierna verschijnen de schilder Ernst Lachmann, zijn vrouw Alwine en tenslotte ook weer Michaline. Lachmann draagt een hoge hoed, herenjas en stok, zij een donkere

baret met veren en een verenboa enz. Beider kleding is afgedragen.

michaline Waar kom jij vandaan? Wat doe je eigenlijk?

lachmann *voorstellend* Alwine - en dit is: Michaline Kramer!

mevrouw lachmann *zeer verrast* Noh! Hoe is het mogelijk? Is u dat?

michaline Verbaast u dat echt zo?

mevrouw lachmann Ja! Eerlijk gezegd wel! Een beetje, ja. Ik had me u heel anders voorgesteld.

michaline Nog ouder? Nog rimpeliger dan ik al ben?

mevrouw lachmann *snel* Nee, eerder het tegenovergestelde, eerlijk gezegd.

Michaline en Lachmann lachen vrolijk.

lachmann Dat kan nog leuk worden. Je begint al goed.

mevrouw lachmann Hoezo? Heb ik weer iets verkeerd gedaan?

lachmann Hoe gaat het met je vader, Michaline?

michaline Goed. Zo ongeveer zoals het altijd met hem gaat. Je zult hem wel nauwelijks echt veranderd vinden. Alsjeblieft, ga toch zitten! Alsjeblieft, beste mevrouw! U moet ons maar een beetje verontschuldigen, nietwaar? Het is hier een beetje een huishouden van janssteen.

Ze gaan allemaal rond de tafel zitten.

Rook jij? -

Ze biedt hem sigaretten aan.

Of ben je gestopt? Neem me niet kwalijk, ik heb heel veel gepaft.

Ik weet wel dat het niet zo vrouwelijk is, maar helaas... dat inzicht

kreeg ik te laat. U rookt zeker niet? Nee? En u heeft er ook geen last van?

mevrouw lachmann *ontkennend het hoofd schuddend* Ernst lurkt er thuis de hele dag aan.

lachmann *pakt een sigaret uit de koker van Michaline* Dank je! Dat begrijp jij gewoon niet.

mevrouw lachmann Wat valt er dan aan te begrijpen, Ernst?

lachmann Veel, lieve Alwine.

mevrouw lachmann Hoezo? Hoezo?

michaline Het praat veel makkelijker als je rookt.

mevrouw lachmann Dan is het maar goed, juffrouw, dat ik niet rook. Hij vindt toch al dat ik teveel klets.

lachmann Het gaat er altijd om wat je zegt.

mevrouw lachmann Jij kletst ook wel eens uit je nek, lieve Ernst.

lachmann *zich bruusk afwendend* Ja! Wat ik zeggen wou! O ja: dus met je vader gaat het goed, daar ben ik blij om.

michaline Ja. Zoals gezegd: het gaat zoals altijd met hem. Over het algemeen in elk geval. Je komt zeker hierheen om je moeder te bezoeken?

mevrouw lachmann *kletserig* Ja, want hij wou namelijk eens een beetje rondkijken hier: of er hier misschien niet wat te doen was. In Berlijn is namelijk helemaal niets te vinden. Is hier dan ook niets te doen, juffrouw?

michaline In welk opzicht? Ik weet het niet... hoe bedoelt u dat?

mevrouw lachmann Nah, u heeft toch, geloof ik, een school opgericht. Dat levert u toch lekker wat op?

lachmann Hé! Je zegt het wel als je klaar bent, hè?

michaline Mijn schilderschool? Wel iets! O ja! Niet veel. Maar tenminste iets, het kan er mee door. *tegen Lachmann* Ben je soms van plan in m'n vaarwater te komen?

mevrouw lachmann Ach ga toch weg! Daar hoeft u niet bang voor te zijn! Wat denkt u wel niet! Mijn man dweept met u, kan ik u wel zeggen. Dat zou mijn man toch zeker nooit doen. Maar je moet toch ergens beginnen. Je wil toch ook je natje en je droogje, nietwaar? Mijn man...

lachmann Mijn man! Ik ben jouw man niet. Van die uitdrukking word ik altijd zo zenuwachtig.

mevrouw lachmann Nah, heb je ze ooit zo zout gegeten!

lachmann Ernst heet ik, Alwine! Knoop dat nou toch eens een keer in je oren! M'n kolenschop, m'n broodwinner, poenschepper, duitenschuiver, dat mag je allemaal zeggen. M'n koffietapper, m'n valse vlecht, m'n pruik, Alwine, maar verder: slavernij is afgeschaft!

mevrouw lachmann Maar mannie...

lachmann Dat is ook een hondennaam.

mevrouw lachmann Zie je nou, wat moet je nou met zo'n man? Doet u mij één plezier en ga nooit trouwen, voor geen prijs. Ouwe vrijsters hebben het veel beter.

Michaline lacht hartelijk.

lachmann Alwine, nu is het mooi geweest, nou weten we het wel. Doe alsjeblieft je boa om en ga maar ergens op me wachten. Begrepen? Anders heeft dit allemaal geen enkele zin. Je doet je

boa om en vertrekt - met dat uiterst smaakvolle lievelingsmeubel van je. Ga alsjeblieft naar moeders of ga hier tegenover in het café zitten. Dan kom ik je wel weer ophalen.

mevrouw lachmann Nou ja zeg! Ziet u, zo vergaat het een vrouw.

Je hoeft maar te piepen en meteen -: herejee!

lachmann Het is ook nergens voor nodig dat je piept. Er zit toch altijd stupiditeit achter.

mevrouw lachmann Zo intelligent als jij ben ik natuurlijk niet.

lachmann Laat maar! Laat het allemaal maar zitten!

michaline Maar alstublieft, mevrouw Lachmann, blijft u toch!

mevrouw lachmann In hemelsnaam! Wat denkt u wel! U hoeft echt geen medelijden met mij te hebben. Hij loopt me wel weer tegen het lijf. Aju! Hiertegenover is een banketbakker. Dus, mannie, hoor je me?

Daar meld je je maar.

af, begeleid door Michaline

lachmann En niet weer dertien spritsen naar binnen werken!

michaline *komt terug* Ouwe vrijsters hebben het veel beter. Ze is wel recht voor z'n raap.

lachmann Ze kraamt aan één stuk door onzin uit.

michaline *gaat weer zitten* Je maakt er wel korte metten mee. Dat laat niet iedere vrouw zich welgevallen, Lachmann.

lachmann Michaline, ze zet me keihard met de rug tegen de muur. Ze wilde alleen maar kennis met je maken. Anders had ik haar niet eens meegenomen. Hoe gaat het trouwens met je?

michaline Dank je! Goed! En met jou?

lachmann Ook niet al te best.

michaline Nah ja, met mij ook. Jij wordt ook al grijs rond de slapen.

lachmann De ezel komt steeds meer naar buiten.

Ze lachen allebei.

michaline En nou wil je je hier gaan vestigen?

lachmann In m'n stoutste dromen nog niet. Zij fantaseert van alles bij elkaar en houdt dan bij hoog en bij laag vol dat ik ik weet niet wat heb gezegd.

stilte

- Hoe is het met je broer?

michaline Dank je, goed.

lachmann Is ie druk aan het schilderen?

michaline Integendeel.

lachmann Wat doet ie dan?

michaline Hij boemelt natuurlijk. Hij is aan de boemel, wat moet ie anders?

lachmann Waarom is ie dan niet in München gebleven? Daar heeft ie toch wel het een en ander gedaan.

michaline Verwacht je nog iets van Arnold?

lachmann Hoezo? Dat begrijp ik niet helemaal. Dat staat toch eigenlijk buiten kijf?

michaline Nah, als ie talent heeft... dan is ie het niet waard.

Trouwens, om van onderwerp te veranderen: m'n vader heeft heel vaak naar je gevraagd. Hij zal het leuk vinden om je weer te zien.

En afgezien van mij natuurlijk, ben ik voor m'n vader al heel blij

dat je weer eens deze kant op gekomen bent. Hij kan wel een opkikkertje gebruiken.

lachmann Ik ook. Ik waarschijnlijk meer dan hij. En - insgelijks afgezien van jou! - wat me verder enkel en alleen hierheen bracht - voor al het andere was er nog wel tijd geweest! -, dat is uitsluitend dat ik weer bij je vader wilde zijn. Natuurlijk zou ik ook heel graag zijn schilderij eens willen zien.

michaline Wie heeft jou dan iets gezegd over het schilderij?

lachmann Het schijnt dat het museum het gekocht heeft.

michaline Directeur Müring is hier geweest, maar of hij het gekocht heeft, weet ik niet. Papa is te lastig. Ik denk van niet. Hij zal het eerst wel helemaal willen afmaken.

lachmann Jij kent het schilderij toch? Vanzelfsprekend toch?

michaline Het is al twee jaar geleden dat ik het zag. Ik kan het helemaal niet meer goed beoordelen. Papa is er al heel lang aan bezig.

stilte

lachmann Denk je dat hij het aan mij zal laten zien? Ik weet het niet, ik heb zo'n voorgevoel dat het iets onvoorstelbaars is. Ik kan het niet helpen, maar dat geloof ik. Ik heb inmiddels heel wat mensen leren kennen, maar er is niemand van wie je zo graag een stuk van zijn innerlijk zou willen zien. Sterker nog, als ik niet helemaal afgestompt ben - want echt, ik hou me nog staande - dan dank ik dat vooral alleen maar aan je vader. Wat hij tegen je zegt en hoe hij het doet, dat vergeet je niet. Leraren zoals hij, die zijn er helemaal niet meer. Ik zeg altijd, iemand die de invloed van

jouw vader op zich laat inwerken, die kan in z'n leven nooit meer erg oppervlakkig worden.

michaline Dat zou je denken, Lachmann,
ja, ja.

lachmann Hij raakt je tot in je vezels. Je kan van veel mensen wel het een en ander leren, ik ben ook heel capabele mensen tegengekomen. Maar daarachter doemde altijd je vader op en dan zonken ze in het niet. Hij heeft ons allemaal zo doorkneed, ons leerlingen, zo door en door, van meet af aan, alles binnenstebuiten gekeerd! De ziel van de kleinburger er bij ons zo uitgeslagen. Daar kun je je hele leven lang op teren. Wie bijvoorbeeld zijn ernst heeft ervaren, zijn onverstoorbare ernst als het ging om de kunst, die vindt daarna al het andere in de buitenwereld frivool...

michaline Nu merk je - en vaders grote ernst... jij zegt het... die gaat gewoon in je bloed zitten, ik beschouw het als mijn grootste bezit. Op de saaiste stomkoppen maakt hij indruk, maar niet op Arnold,
die neemt niks van hem aan.

Ze is opgestaan.

Ik moet nu gaan corrigeren, Lachmann. Jij lacht, je denkt, die kan het zelf niet eens.

lachmann Je bent toch de dochter van je vader. Ik zou er zelf alleen nooit aan beginnen. Het lijkt me allemaal bijzonder troosteloos, om met die schilderende dames te moeten bakkeleien.

michaline Er is tenminste ook nog iets te doen. Zij doen eerlijk hun best. Dat alleen verzoent je er toch al mee. Wat wil je nog

meer? Dat ze tenslotte, eindelijk echt iets bereiken -? In het streven is toch al iets bereikt. En bovendien heb ik hetzelfde als mijn vader: ik vind het leuk om iets op mensen over te dragen. Je voelt je ook weer jonger door die leerlingen, Lachmann.

Dat heb je na verloop van tijd ook wel nodig.

Ze doet de deur open en roept de achterkamer in. Aju, mama, we gaan er nu vandoor.

arnolds stem *naäpend* Aju, mama we gaan er nu vandoor.

lachmann Wie was dat dan?

michaline Arnold. Hij doet niet anders. Echt verkwikkend is ie niet.

Kom!

Lachmann en Michaline af. - Arnold op.

Hij is een lelijk figuur met zwarte, vurige ogen achter een bril, donker haar en een vlasbaardje, met een kromme, enigszins gebogen houding. Zijn gelaatskleur is vaalbleek. Hij sloft in pantoffels naar de spiegel, verder alleen gekleed in broek en colbertje, zet zijn bril af en observeert, grimassen trekkend, de vieze plekken op zijn huid. Zijn hele verschijning is slordig. - Michaline komt terug.

michaline *schrikt een beetje* Ach, Arnold! Ik ben mijn paraplu vergeten. Trouwens, weet je: Lachmann is er.

arnold *maakt afwerende en haar tot stilte manende gebaren* Die burgertrut zal me geheel en al bloedworst wezen.

michaline Vertel eens, wat heeft Lachmann je nou weer aangedaan.

arnold Hij heeft me een keer z'n kitsch laten zien.

michaline *schouderophalend, rustig* Vergeet niet dat je om elf uur bij papa moet zijn!

Arnold houdt met beide handen zijn oren dicht.

michaline Vertel eens, Arnold, vind je dat soms fatsoenlijk?

arnold Ja. Leen me liever een mark!

michaline Die kan ik je wel voorschieten, waarom ook niet. Ik hoef me tenslotte alleen maar te verwijten dat ik...

arnold Lazer op! Rot toch op, Michaline! Die centenknijperij van jou kennen we nou wel.

Michaline wil iets antwoorden, haalt haar schouders op en vertrekt. Arnold sloft naar de ontbijttafel, neemt een suikerklontje en raakt even heel licht zijn moeder aan die net binnenkomt. Daarna gaat hij weer voor de spiegel staan.

mevrouw kramer *droogt haar handen aan haar schort af en zijgt zuchtend en steunend neer in een willekeurige stoel* Goeie

gottegot,

o jée!

arnold *draait zich om, schuift zijn bril meer naar de punt van zijn neus, trekt zijn schouders hoog op en neemt de hierbij behorende komische houding aan* Moeder, lijkt ik op een maraboe?

mevrouw kramer Ach, Arnold, ik heb nu wel heel wat anders aan m'n hoofd! Ik kan er niet om lachen, om die onzin van jou. - Wie heeft jou vannacht nou opgesloten?

arnold *komt op haar af, nog steeds met de maraboe-achtige komische plechtstatigheid* M'n vader!

mevrouw kramer Hij is die drie trappen naar beneden gelopen?

arnold *nog steeds komisch boven zijn bril uit turend* Ja!

mevrouw kramer Nee, Arnold, dat vind ik heel erg verschrikkelijk!

Hou nou eindelijk eens op met die onzin. Je kan toch wel een keertje serieus zijn. Wees toch verstandig! Vertel nou eens wat papa gezegd heeft!

arnold Jij vindt alles heel erg verschrikkelijk. Ik vind jou ook heel erg verschrikkelijk, en bij wijlen ook grof.

mevrouw kramer Was je vader heel boos toen hij jou opsloot?

Arnold afwezig

Wat heeft ie nou tegen je gezegd?

arnold Niks!

mevrouw kramer *komt lief op hem af* Arnold, beter je leven toch!

Doe mij een plezier! Probeer toch een ander leven te leiden!

arnold Hoe leef ik nu dan?

mevrouw kramer Je leeft erop los! Als een lui varken! Nachtenlang ben je van huis. Je hangt alleen maar rond... o God, o gottegot! Jij leidt een afschuwelijk leven, Arnold!

arnold Stel je toch niet zo ontzettend aan, moeder! Waar haal je het vandaan, dat zou ik wel eens willen weten.

mevrouw kramer Mooi is dat, echt waar, dat mag je wel zeggen: hoe jij met je moeder omgaat.

arnold Laat me dan ook alsjeblieft lekker met rust! Waarom lopen jullie dan ook de hele tijd tegen me aan te blaffen! Dat is toch om helemaal stapelmesjokke van te worden.

mevrouw kramer Noem jij dat tegen je aan blaffen, Arnold? Als iemand voor jouw bestwil naar je toe komt? Moet jouw moeder niet

naar je toe komen? Arnold, Arnold, verval toch niet tot zonde, ga toch niet weer in de fout!

arnold Moeder, daar heb ik toch helemaal geen reet aan! Dat eeuwige geleuter, wat koop ik daar voor. Ik heb trouwens verschrikkelijke koppijn! Schuif me wat centen toe, dan zie ik wel hoe ik het red...

mevrouw kramer Zo? Zodat je helemaal naar de bliksem kunt gaan.
stilte

arnold *bij de tafel, pakt een broodje* Een broodje! Die troep is zo hard als steen!

mevrouw kramer Dan moet je wat eerder opstaan, dan krijg je ze vers.

arnold *geuwend* Braakverwekkend, zo saai en lang als zo'n dag is.

mevrouw kramer Dat is ook geen wonder, zoals jij hem doorbrengt. Als je gewoon 's nachts naar behoren doorslaapt, dan ben je ook overdag fris. - Arnold, zo laat ik je vandaag niet gaan! Je kan me voor mijn part uitkafferen wat je wil. Ik kan het niet langer aanzien.

Hij is aan tafel gaan zitten, zij schenkt hem koffie in.

Je kan zoveel gezichten trekken als je wil, ik wil weten wat je in je schild voert. Er is iets met je! Ik ken je toch van haver tot gort. Er is iets met je, iets wat je bedrukt en waar je je zorgen om maakt. Denk je dat ik je niet heb horen zuchten? Je loopt toch aan één stuk door te zuchten, je merkt het niet eens meer als je zucht.

arnold Goeie God, verrek, ja! Dat bespioneren! Godskelere!

Hoeveel je geniest hebt, en dat soort dingen meer. Hoe vaak je

kwat, zucht en nog wat. Het is toch om van tegen het plafond te gaan!

mevrouw kramer Zeg maar wat je wil, dat laat me helemaal koud.

Ik weet wat ik weet en dat is dat. Er is iets wat op jou drukt, Arnold. Dat merk je ook al aan je onrust. Je hebt altijd al iets onrustigs gehad, maar niet zoals nu: dat weet ik heel goed.

arnold *slaat met z'n vuist op tafel* Moeder, laat me met rust, hoor je? Anders jaag je me gewoon de deur uit. Wat gaat jou dat aan wat ik doe, moeder?! Ik ben de kinderschoenen ontgroeid, en wat ik niet wil zeggen dat zeg ik niet. Die maltractaties ben ik zat. Ik ben lang genoeg door jullie gemaltraiteerd. En voor jullie steun bedank ik ook. Jullie kunnen mij niet helpen, dat zeg ik jullie toch. Jullie kunnen hooguit moord en brand schreeuwen.

mevrouw kramer *huilend, buiten zichzelf* Arnold, heb je iets ergs gedaan? Goeie barmhartige God in de hemel, Arnold, wat heb je in godsnaam gedaan?

arnold Een ouwe jood doodgeslagen, mama.

mevrouw kramer Niet doen! Drijf niet de spot met me! Zeg het tegen me als je iets gedaan hebt! Ik weet wel dat je geen slecht mens bent, maar soms kan je hatelijk en driftig zijn. En wat jij in woede en in drift doet... wie weet wat voor onheil je nog aanricht.

arnold Mama! Mama! Bedaar een beetje!

Ik heb helemaal geen jood doodgeslagen.

Niet eens een vervalst lommerdbriefje verkocht, hoewel ik dringend om wat centen verlegen zit.

mevrouw kramer Ik blijf erbij dat je iets voor ons verbergt! Jij kunt iemand niet recht in z'n gezicht aankijken. Vroeger was je ook wel een beetje verlegen, maar nu, Arnold - je merkt het alleen niet, - nu is het alsof je getekend door het leven gaat. Je drinkt! Vroeger zag je bier niet eens staan. Je drinkt om je te verdoven, Arnold.

arnold *is bij het raam gaan staan en heeft op de ruit getrommeld*

Getekend! Getekend! En wat dan nog? Voor mijn part kletsen jullie maar raak! - Getekend ben ik, daar heb je gelijk in, maar dat is toch lijkt me echt mijn schuld niet.

mevrouw kramer Je slaat de hele tijd wild om je heen, je kwetst en je kwetst en je kwetst en soms snij je iemand dwars door de ziel. Wij hebben toch ons best gedaan. Dat jij zo geworden ben zoals je nu bent, dat hebben we maar te dragen zoals God het ons geeft.

arnold Nah dan! Draag het dan ook alsjeblieft!

stilte

mevrouw kramer Arnold, hoor je, doe niet zo koppig! Vertel me nou eens wat er met je is! We zitten dag en nacht in angst. Je hebt geen idee hoe papa ligt te woelen in bed. Ik slaap al heel lang niet meer. Bevrijd ons van de nachtmerrie die op ons drukt, jongen. Misschien kan je dat door openhartig te zijn. Je bent zwakkelijk, dat weet ik wel...

arnold Ach, moeder, hou toch op met dat verhaal! Ik slaap straks anders wel in het atelier, op mijn hooizolder, bedoel ik, ook als het vriest dat het kraakt. Vriezen we dood, dan vriezen we dood! Het is me wat! Nah goed. Dat bestrijd ik ook helemaal niet. Maar moet ik

daarom soms alarm slaan? Dat maakt die hele toestand alleen maar erger.

mevrouw kramer Arnold, jij bent... Gaat het nog steeds daarom?

Een paar weken terug heb je jezelf verraden! Toen heb je geprobeerd het te verdoezelen. Gaat het nog steeds om dat meisje, Arnold?

arnold Moeder, ben je helemaal van de pot gerukt?

mevrouw kramer Jongen, doe ons dat toch niet aan! Verstrik jezelf toch niet in een liefdesaffaire! Al verpand je je hart nog zo aan zo'n vrouwspersoon, uiteindelijk beland je toch in de goot. Ik weet wel hoe groot de verleiding hier is. Deze valkuilen zijn overal. Je hoort de drommen als je voorbij loopt. En de politie, die tolereert dat! En als je niet naar je moeder luistert, dan krijg je het ooit ook wel eens voor je kiezen. Er gebeuren dagelijks genoeg misdaden.

arnold Ze moesten eens proberen me aan te raken, moeder! *grijpt in zijn broekzak* In dat geval heb ik voorzorgsmaatregelen getroffen.

mevrouw kramer Wat bedoel je daarmee?

arnold Dat ik op alles voorbereid ben. Godzijdank heb je daar tegenwoordig middelen voor.

mevrouw kramer Staat die smerigheid je buiten niet alleen al tegen, dat pianogebonk en die rode lampen en die hele vulgaire, smerige walm! Arnold, als ik dat zou moeten denken, dat jij daar - ik bedoel in dat soort krochten, dat soort stankholen - je nachten doorbracht, dan was ik liever dood en begraven.

arnold Moeder, ik wou dat de dag om was. Jullie maken me heel dom, m'n oren tetteren ervan. Ik moet me de hele tijd schrap zetten, echt, anders vloog ik zo door de schoorsteen naar buiten. Ik ga een rugzak kopen, mama, dan kan ik jullie allemaal altijd met me meeslepen.

mevrouw kramer Best. Maar ik zeg je één ding: jij gaat vanavond niet het huis uit!

arnold Nee! Want ik ga nu meteen al, mama.

mevrouw kramer Om elf uur bij papa,
en dan kom je weer naar huis.

arnold Ik denk er niet aan! Geen haar op
m'n hoofd!

mevrouw kramer Waar ga je daarna dan heen?

arnold Dat weet ik nog niet.

mevrouw kramer Jij wil dus vanmiddag niet naar huis komen?

arnold Met die gezichten van jullie aan tafel? Nee. En ik eet toch
niks, mama.

mevrouw kramer Vanavond wil je ook weer wegblijven?

arnold Ik doe en laat waar ik zin in heb.

mevrouw kramer Best, jongen, dan scheiden onze wegen. En bovendien kom ik je toch wel op het spoor! Eerder zal ik niet rusten, reken maar! En als ik zo'n vrouwmens gevonden heb, dat zweer ik je, en God is mijn getuige: dan draag ik haar over aan de autoriteiten!

arnold Nah, moeder, beter van niet!

mevrouw kramer Ik vertel het aan je vader. Daarentegen. En je vader zal je wel weer bij zinnen brengen. Als die het hoort, is hij buiten zichzelf.

arnold Ik kan je alleen dit zeggen: beter van niet! Als m'n vader moralistisch loopt te bulderen, weet je dat wel, dan hou ik gewoon m'n oren dicht. Voor de rest heeft het geen enkel effect op mij. Goeie God, ja! Jullie zijn zulke vreemden voor me geworden... Zeg eens: waar ben ik hier nou eigenlijk?

mevrouw kramer Nou?!

arnold Nou, waar? Waar ben ik hier nou eigenlijk, moeder?

Michaline, vader, jij, wat willen jullie nou? Wat hebben jullie met mij te schaften? Wat heb ik eigenlijk met jullie allemaal te maken?

mevrouw kramer Hoe? Wat?

arnold Ja, wat nou? Wat willen jullie nou?

mevrouw kramer Wat is dat voor schandalige taal!

arnold Ja, ja, schandalig: dat ook voor mijn part. Maar waar, moeder, waar, voor deze keer! Niet gelogen. Jullie kunnen mij niet helpen, zeg ik jullie. En als jullie het mij een keer een tikkeltje te bont maken, dan gebeurt er misschien iets... dan gebeurt er nog iets, mama, waar jullie allemaal raar van zullen staan te kijken! En dan heeft je lieve zieltje eindelijk rust!

2

Het atelier van de oude Kramer op de kunst-academie.

Voor de eigenlijke atelierruimte hangt een dicht, grauw gordijn. Voor het gordijn rechts een deur waarheen een trappetje leidt. Ook rechts, meer naar voren, een oude lederen sofa en daarvoor een klein tafeltje met een kleedje. Links de helft van een groot atelierraam dat verder gaat achter het gordijn. Daaronder een klein tafeltje, met daarop etsbenodigdheden en een etsplaat waar een begin mee gemaakt is. Op de sofatafel schrijfgerei, papier, een oude kandelaar met kaars enz. Boven de sofa aan de muur hangen gipsen afgietsels van een arm, een voet, een vrouwenboezem, en ook het dodenmasker van Beethoven, alle in dezelfde blauwgrijze tint. Boven het gordijn, dat ongeveer tot tweederde van de hoogte van het vertrek reikt, zien we de punt van een grote schildersezal uitsteken. - Boven de sofatafel een gasbuis.- Twee eenvoudige rieten stoelen completeren de inrichting. Overal heerst netheid en nauwgezette orde. Michael Kramer zit op de sofa en zet zuchtend en steunend zijn handtekening onder verscheidene documenten, waarop de pedel Krause staat te wachten, met zijn muts in de hand. Krause is breed en log, Kramer een bebaarde man van over de vijftig, met veel witte plukken in zijn zwarte hoofd- en baardhaar. Zijn hoofd rust tussen hoge schouders. Hij kromt zijn nek naar voren, alsof hij

onder een juk gebukt gaat. Zijn donkere, fonkelende ogen liggen diep en zijn ook onrustig. Hij heeft lange armen en benen, hij loopt enigszins onbehouwen, met grote passen. Zijn gezicht is bleek en afgetobd. Hij zucht veel. Zijn manier van spreken heeft iets onbedoeld grimmigs. Met de vormeloze, als een spiegel blinkende schoenen, loopt hij met zijn voeten heel erg naar buiten. Zijn kostuum bestaat uit een zwarte geklede jas, een zwart vest, een zwarte broek, verouderde kraag, overhemd en zwart dasje, smetteloos gewassen en smetteloos gedragen. De manchetten heeft hij op de vensterbank gelegd. Hij is alles bij elkaar een zonderlinge, imposante, op het eerste gezicht eerder afstotende dan aantrekkelijke verschijning. Voor het raam links staat Lachmann met de rug naar de kamer. Hij wacht en kijkt naar buiten.

kramer *tegen Lachmann* Zie je, zo rotzooien we hier altijd maar een beetje aan. *tegen Krause* Zo. Doet u de groeten maar aan meneer de directeur!

Hij staat op, raapt de paperassen bij elkaar en overhandigt ze aan de pedel, en daarna begint hij de verstoorde orde op zijn tafeltje te herstellen.

U staat zeker m'n peppels te bekijken?

lachmann *die de kopergravure bekeken heeft, hij schrikt een beetje en komt overeind uit z'n gebogen houding* Neem me niet kwalijk!

krause Goeiendag, m'neer Kramer! Goeiendag, m'neer Lachmann!

lachmann Goedemorgen, meneer Krause!

kramer Ga met God!

Krause af

kramer Vijf jaar geleden kwam Böcklin bij me op bezoek. Hoor je dat, die heeft voor het raam gestaan... die kon er geen genoeg van krijgen, hoor je dat.

lachmann De populieren zijn echt heel erg mooi. Die hebben toen ook al indruk op me gemaakt, jaren geleden, toen ik hier voor het eerst kwam. Ze staan daar zo waardig in het gelid. De school werkt precies als een tempel.

kramer Dat lijkt maar zo, hoor je dat.

lachmann Maar niet helemaal! Dat Böcklin hier ooit geweest is, wist ik helemaal niet.

kramer Toen hadden ze toch bedacht dat hij daar in het provinciemuseum het trappenhuis zou beschilderen. Maar toen heeft zo'n professor het gedaan. Ach, hoor je dat, er wordt te veel gezondigd.

lachmann In dit verband eindeloos veel.

kramer Maar weet u wat, het is ook nooit anders geweest. Alleen word je er juist nu zo treurig van. Wat een schatten zou deze tijd kunnen ophopen met die gigantische pracht en praal, hoor je dat, waar ze tegenwoordig in dit land zo mee lopen te pronken! En dan moeten de besten aan de kant staan.

Lachmann heeft een gravure gepakt en Kramer gaat daarop door.

Da's maar een vormstudie. De plaat was ook niet goed gepolijst.

Die hele voorstelling klopt ook niet. Ik moet eerst m'n vinger er nog achter zien te krijgen.

lachmann Ik heb ook wel eens geprobeerd te etsen, maar ik heb het al gauw opgegeven.

kramer Wat heb je nu dan gedaan, Lachmann?

lachmann Portretten en landschappen, allebei. Veel is het niet geworden, jammer genoeg.

kramer Altijd werken, werken, werken, Lachmann! Hoor je dat, wij moeten werken, Lachmann. Anders beschimmelen we in levenden lijve. Stel je 's voor, zo'n leven, hoe zo'n vent werkt, zo'n Böcklin. Dan wordt het ook wat, dan wordt er ook wat tot stand gebracht. Niet alleen wat ie schildert: de hele kerel. Hoor je dat, werken is leven, Lachmann!

lachmann Daar ben ik me ook volkomen bewust van.

kramer Zonder werk ben ik gewoon een ploert van een vent. Pas als ik aan het werk ben, word ik iets.

lachmann Bij mij verglijdt de tijd gewoon en waar het eigenlijk om gaat, daar kom ik niet aan toe.

kramer Hoor 's, hoezo dan?

lachmann Omdat ik wat anders te doen heb: werk dat helemaal geen werk is.

kramer Hoor 's, hoe moeten we dat nou weer opvatten?

lachmann Vroeger was ik schilder en verder niks. Nu ben ik gedwongen kolommen te vullen.

kramer Wat bedoel je daarmee?

lachmann Ik schrijf voor kranten.

kramer Zo!

lachmann Met andere woorden bedoel ik daarmee, meneer Kramer, dat ik het grootste deel van m'n kostbare tijd gebruik om een korstje droog brood bij elkaar te schrijven. Een droogbroodschrijver, dat ben ik. Voor boter is het echt niet genoeg. Als je eenmaal vrouw en kinderen hebt...

kramer Een man moet een gezin hebben, Lachmann. Dat is heel goed, zo hoort het. En wat je schrijverij betreft: als je maar naar eer en geweten schrijft! Jij hebt gevoel voor wat echt is, hoor je dat. Dan kun je je op heel veel manieren nuttig maken.

lachmann Maar het is wel een sisyfusarbeid. Het publiek verander je er niet mee. Dag in dag uit rol je die sisyfussteen naar boven...

kramer Hoor 's, wat zouden we zijn als we dat niet hadden?

lachmann Maar uiteindelijk offer je jezelf op. En als je het met schilderen niet redt, dan...

kramer Hoor 's, dat maakt helemaal niets uit. Zie je, als mijn zoon putjesschepper was geworden, en als putjesschepper z'n plicht deed, dat zou ik hem evengoed respecteren. Heb je kinderen?

lachmann Eentje. Een zoon.

kramer Nah, hoor 's, dan heb je toch iets gemaakt, iets beters kan je toch niet maken. Dan moet dat toch op rolletjes lopen met die artikelen van je, hoor je dat, of wat?

lachmann Dat kan ik nou niet bepaald zeggen, meneer Kramer.

kramer Plichten, plichten, dat is de hoofdzaak. Daar wordt een man pas echt een vent van, hoor je dat. Eerst het leven leren kennen in alle ernst, zie je, daarna mag je erboven uitstijgen.

lachmann Nou, dat is soms helemaal niet zo makkelijk.

kramer Hoor 's, dat moet ook moeilijk zijn, snap je. Dan kan je juist laten zien wat je waard bent. Dan kan een kerel laten zien dat ie een kerel is. Die lamstralen van tegenwoordig, die denken dat de wereld één groot hoerenbed is. Een man moet weten wat zijn plichten zijn, hoor je dat.

lachmann Ja, maar ook de plichten aan zichzelf.

kramer Ja, hoor 's, daar heb je wel gelijk in. Iemand die weet wat hij zichzelf verplicht is, weet ook wat hij anderen verplicht is. Hoe oud is je zoon?

lachmann Drie, meneer Kramer.

kramer Hoor 's, toen mijn jongen destijds ter wereld kwam... dat had ik me in m'n hoofd gezet! - veertien hele jaren heb ik erop gewacht, toen bracht m'n vrouw Arnold ter wereld. Hoor 's, toen zat ik even in de rats, hoor je dat. Ik heb hem goed ingepakt, zie je, en toen heb ik me in m'n kluzenaarshutje opgesloten, en hoor 's, dat was net als in de tempel, Lachmann: toen heb ik hem neergezet, snap je, voor God. - Jullie weten helemaal niet wat het is, zo'n zoon! Goeie God, ik heb het geweten. Ik dacht bij mezelf: ik niet, maar jij! Ik niet, dacht ik bij mezelf: jij misschien! - *bitter* Zie je, Lachmann, mijn zoon is een niksnut, en toch zou ik weer precies hetzelfde doen.

lachmann Meneer Kramer, dat is ie zeker niet.

kramer *heftiger, grimmiger* Hoor 's, laat me met rust, een lamstraal is het en anders niet! Maar laten we het er niet meer over hebben. Ik zal je wat vertellen, Lachmann, dat knaagt aan

me, zie je. Dat vreet aan me, tot in m'n merg! Maar laten we erover ophouden!

lachmann Dat zal allemaal wel goed komen.

kramer *nog steeds heftig, bitter en grimmig* Dat komt niet meer goed! Dat komt niet goed! Er is geen vezel aan hem die deugt. Die jongen is rot van binnen. Een slecht mens! Een laag mens! Dat kan niet meer goed komen, dat komt niet meer goed. Hoor 's, ik kan alles vergeven, maar laagheid vergeef ik niet. Een minderwaardige ziel staat me tegen, en zie je, die heeft ie, zo'n minderwaardige ziel, laf en minderwaardig: dat staat me tegen.

Hij loopt naar een eenvoudige, grijs geschilderde muurkast.

Ach, hoor 's, die lamdeling heeft zoveel talent, het is om je al je haren van uit je hoofd te trekken. Waar mensen als wij ons alle mogelijke moeite moeten getroosten, je beult je dag en nacht af, daar valt het hem gewoon zo in de schoot. Zie je, daar heb je schetsen

en voorstudies. Dat is toch in en in triest, hoor je dat? Als hij zich ergens toe zet, dan wordt het ook wat. Als die gast aan iets begint, krijgt het handen en voeten. Zie je, dan klopt het, dan is het voor mekaar, het is om te janken zo ellendig.

Hij loopt meermaals heen en weer naar de voorkamer, terwijl Lachmann de schetsen en voorstudies bekijkt. Er wordt geklopt.

Binnen!

Michaline op in straatkieren.

michaline Vader, ik kom alleen meneer Lachmann ophalen.

kramer *over zijn bril heenkijkend* Hoor 's, laat je de school in de steek?

michaline Ik kom net van het corrigeren vandaan. Lachmann, ik kwam je vrouw tegen. Ze had geen zin om wortel te schieten in het café. Ze ging liever naar je moeder.

Lachmann en Michaline lachen.

kramer Waarom heb je haar dan niet meegenomen?

lachmann Ze is niet zo atelierbestendig.

kramer Onzin. Wat bedoel je daarmee? Snap ik niet!

michaline *is achter Lachmann gaan staan en kijkt mee naar een studie die hij net aan het bekijken is* Die molen heb ik ook een keer geschilderd.

kramer Hm, hm, maar wel anders.

michaline Het was vanuit een ander standpunt.

kramer Nee, nee, dat standpunt deel ik. *Lachmann lacht.*

michaline Vader, dat kan mij helemaal niets schelen. Als iemand doet, wat ie kan, nah, dan kan je gewoon niet meer verlangen.

kramer Meisje, jij weet toch hoe de vork in de steel zit.

michaline Natuurlijk weet ik dat, en wel heel precies. Jij hebt een hele lage dunk van mij.

kramer Hoor 's, waar haal je dat vandaan? Als Arnold maar half zo ijverig was en half zo goed voorzien, hier, in de bovenkamer, dan was die jongen een hele vent, daarin kan ie zich helemaal niet meten met jou. Maar verder: de vonk, die mis jij. Een mens moet zichzelf recht in de ogen kunnen kijken. Jij kan dat ook, en dat is jouw voordeel. Daarom valt er ook met jou te praten. Wat zorgt

voor volharding en ijver en karakter, dat heb jij uit jezelf gehaald, Michaline, en daar mag je tevreden mee zijn. -

Hij kijkt op zijn zakhorloge.

Tien uur. Lachmann, nou zal het wel niet echt meer wat worden. Ik ben blij dat je gekomen bent. Ik wil straks ook graag met je mee, wat mij betreft kunnen we zo ergens een biertje drinken. Nu moet ik nog even voor de klas staan, en om elf uur heb ik m'n zoon besteld.

michaline *ernstig* Vader, wil je Lachmann niet even je schilderij laten zien?

kramer *meteen* Nee, Michaline! Hoe kom je erbij?

michaline Heel eenvoudig: hij heeft ervan gehoord en me gezegd dat hij het graag wil zien.

kramer - - - Val me niet lastig met dat soort dingen! Iedereen komt maar langs om dat schilderij te zien. Maak toch je eigen schilderijen, zoveel als je wil! Ik kan het je niet laten zien, Lachmann.

lachmann Meneer Kramer, ik wil helemaal niet bij u aandringen...

kramer Zie je, het groeit me boven m'n hoofd. Ik leef nu al zeven jaar met dat schilderij. Eerst heeft Michaline het gezien - die jongen heeft er niet eens naar gevraagd! -, net is directeur Müring op bezoek geweest, en nu groeit die hele toestand me boven het hoofd. Hoor 's, het gaat niet, ik kan het niet. Stel dat je een geliefde had, en jan en alleman kruipt bij haar in bed... dat is gewoon smeerpijperij, anders niet, dan moet je de lust wel vergaan! Ik wil het niet!

michaline Vader, dat voorbeeld begrijp ik niet. Dat soort terughoudendheid lijkt mij een zwakgebod.

kramer Je mag denken wat je wil. Maar let ook op wat ik je zeg: het groeit alleen op kluizenaarsbodem! Wat eigen is, wat echt is en diep en sterk, dat wordt alleen in kluizenarij geboren. Een kunstenaar is altijd een echte kluizenaar. Zo! En nu wegwezen en laat me met rust!

michaline Jammer, vader! Ik vind het jammer. Als jij jezelf zo barricadeert, zelfs voor Lachmann, dat verbaast me. Dan sluit je je af voor elke prikkel van buiten. Trouwens, als je helemaal eerlijk bent: het bezoek van directeur Müring... dat heeft je echt goed gedaan, dat moet je toegeven. Toen was je weer helemaal opgekikkerd.

kramer Het stelt niks voor. Het is nog niks. Hoor 's, maak me nou niet zo ongelukkig! Er moet wat te zien zijn voordat je wat laat zien. Denk je soms dat ik een grapje maak? Hoor 's, als je zo brutaal bent de man van smarten te schilderen - hoor 's, dan moet je daar ook naar leven. Hoor je dat, niet erop los leven: eenzame uren, eenzame dagen, eenzame jaren, snap dat nou. Hoor 's, dan moet je op je zelf zijn, alleen met je lijden en je God. Hoor 's, dan moet je jezelf elke dag heiligen! Er mag niks laags in je en aan je zijn. Zie je, dan komt de heilige geest, als je zo in eenzaamheid aan het worstelen en woelen bent. Dan krijg je wel eens wat cadeau. Dan komt er wat naar boven, snap je, dan zie je wat. Dan rust je in het eeuwige, hoor je dat nou een keer, en dan heb je het voor je in alle rust en schoonheid. Dan heb je het, zonder dat je

het wil. Dan zie je de Heiland! Dan voel je hem. Maar zodra er met de deuren wordt geslagen, Lachmann, dan zie je hem niet, dan voel je hem niet. Dan is ie ver weg, zie je, heel ver weg.

lachmann Meneer Kramer, het spijt me nu echt heel erg...

kramer Ach, hoor nou 's, je hebt er niks aan om erover te jammeren, daarin moet ieder voor zichzelf zorgen. De plek waar je staat is heilig land, dat moet je tegen jezelf zeggen als je aan het werk bent.

Jullie, de anderen: buiten blijven, begrepen? Daar is plaats genoeg, voor de drukte op de jaarmarkt. Kunst is religie.

Als je wil bidden, ga je je kamertje in. Wisselaars en handelaars de tempel uit!

Hij draait de sleutel van de toegangsdeur om.

michaline Maar wij zijn toch geen wisselaars en handelaars.

kramer Dat zijn jullie niet. God bewaar me, nee, maar dan nog! Het groeit me boven m'n kop! Ik begrijp het heel goed van Lachmann. Wil even zien wat erachter zit. Heeft de hele tijd zulke grote woorden te verstouwen gekregen, wil nu eindelijk wel eens echt wat te zien krijgen. Er zit niks achter! zeg ik hem toch. Er is niks mis met die ouwe vent. Hij ziet het soms, hij voelt het ook - en dan pakt ie z'n paletmes en krast het weg.

Er wordt geklopt.

Er wordt geklopt! Misschien later een keer, Lachmann! - Binnen! -

Het is nu toch niks meer. - Hoor 's, er werd toch geklopt! Binnen!

michaline Je hebt de deur toch op slot gedaan, vader.

kramer Ik? Wanneer dan?

michaline Net zo pas. Net! Net toen je door de kamer liep.

kramer Doe open en ga even kijken!

michaline *doet de deur op een kier* Een mevrouw, papa.

kramer Zal wel een model zijn. Ik heb er geen een nodig!

liese bansch *nog buiten* Zou ik meneer de professor te spreken kunnen krijgen?

michaline Wat wilt u dan, als ik vragen mag?

liese bansch Ik zou graag met meneer de professor zelf spreken.

michaline Wat zou dat voor een professor moeten zijn?

kramer Zeg haar toch dat hier helemaal geen professor woont.

liese bansch Woont professor Kramer hier dan niet?

kramer Ik heet Kramer, kom binnen.

Liese Bansch komt binnen. Slank, leuk vrouwspersoon, koket opgetut.

liese bansch Ach, als u mij toestaat, dan ben ik zo vrij.

kramer Ga maar naar jullie museum, kinderen! Jullie wilden toch naar het museum! Ik verwacht je om twaalf uur, Lachmann.

Hij begeleidt Lachmann en Michaline naar de deur. Lachmann en Michaline af.

Met wie heb ik de eer? Wat kan ik voor u doen?

liese bansch *niet zonder verlegenheid, maar heel gemaakt* Meneer de professor, ik ben Liese Bansch. Ik kom in verband met een heikele kwestie.

kramer Gaat u zitten. Bent u model?

liese bansch O nee, meneer de professor, daar vergist u zich. Dat heb ik, godzijdank, niet nodig, meneer de professor, ik ben geen model.

kramer En ik, godzijdank, geen professor, juffrouw! Wat verschaft mij de eer van uw bezoek?

liese bänsch U wilt dat ik meteen van wal steek? Mag ik eerst een beetje uitblazen, of niet? Ik ben namelijk erg geënerveerd. Eerst wilde ik beneden al rechtsomkeert maken, maar toen heb ik toch al m'n moed bij elkaar geraapt.

kramer Natuurlijk! Wanneer u er klaar voor bent.

liese bänsch *is gaan zitten, hoest en dept voorzichtig haar opgemaakte gezicht onder de sluier* Nee, dat u nou zoiets van mij denkt! Het is maar goed dat Georg het niet gehoord heeft. M'n aanstaande werkt namelijk bij de rechtbank, die zou meteen helemaal buiten zichzelf zijn. Zie ik er dan echt uit als een model?

kramer *doet een gordijn dicht* Dat hangt er maar vanaf wie haar schilderen wil. Als het moet kunnen we allemaal model staan. Als u denkt dat er een smet aan kleeft, dan kan dat alleen maar op een vergissing berusten.

liese bänsch Nee, weet u wat, ik was gewoon bang. Neemt u het me niet kwalijk, meneer Kramer, maar ik was gewoon bang voor u.

kramer En kort en goed, waar gaat het dan om?

liese bänsch Ik heb een beetje om me heen gevraagd naar u, en toen deed iedereen alsof u, ik weet wat al niet was, zo'n Hij-die-niet-genoemd-mag-worden of zoiets.

kramer Ten zeerste verplicht. Wat wilt u? Ik kan u verzekeren dat u hier geen haar zal worden gekrenkt.

liese bänsch Arnold is zo bang voor u.

kramer *pijnlijk getroffen en verward* - -

Arnold? - Wablief? - Hoe heet die vent?

liese bänsch *staat angstig op* Nee, maar zoals u nu ook kijkt, meneer Kramer! Dan ga ik er liever weer snel vandoor. Arnold kijkt ook altijd zo uit z'n ogen...

kramer - - Arnold? - Ik ken die vent niet.

liese bänsch *angstig en sussend* Meneer Kramer, alstublieft, het geeft al niks meer. We kunnen het laten zitten. Ik ben hier zonder dat m'n ouders het weten; het is zoals ik al zei een heikele kwestie. Ik praat er liever niet over.

kramer *geforceerd kalm* Ik zie u vandaag voor het eerst. U moet me dus maar uiterst beleefd verontschuldigen. Ik heb een zoon die Arnold heet. En als u het over Arnold Kramer heeft...

liese bänsch Ik heb het over Arnold Kramer, jazeker wel.

kramer Nou goed! Dat verbaast me... verbaast me niet. Wat heeft u dan over hem te melden?

liese bänsch Ach, dat ie zo dom is en zo gek en dat ie me nooit met rust laat.

kramer Hm! Zo! In welke zin? Hoe bedoelt u dat?

liese bänsch Nou omdat ie me altijd belachelijk maakt. Ik krijg met geen mogelijkheid iets verstandigs uit hem.

kramer Zo? Ja, dat is moeilijk. Dat wil ik wel geloven.

liese bänsch Ik heb tegen hem gezegd: ga naar huis Arnold! Niks d'r van. Hij blijft de hele avond zitten.

kramer Was u dan bij hem de afgelopen nacht?

liese bänsch Nah, geen mens krijgt hem van z'n plek. Papa heeft het geprobeerd, mama heeft het geprobeerd, onze heren van de stamtafel hebben het geprobeerd, maar het helpt allemaal niet. Hij zit daar maar met grote ogen te staren net als u, en voor de laatste klant vertrokken is komt ie niet van z'n plaats.

kramer Uw vader is kastelein.

liese bänsch Herbergier.

kramer En de heren van de stamtafel, wie zijn dat dan?

liese bänsch Assistent-rechter Schnabel, meneer Ziehn, de architect, m'n aanstaande en verscheidene andere heren.

kramer En die hebben allemaal hun best gedaan om hem, zoals dat heet, naar buiten te werken?

liese bänsch Ze noemen hem altijd de maraboe. *lachend* Dat is zo'n vogel, weet u wel. Ze vinden dat ie er precies zo uit ziet. Vast omdat ie een beetje kromgegroeid is...

kramer Ja, ja, precies. Dus de heren van de stamtafel houden wel van een grapje?

liese bänsch Enorm veel! Om je dood te lachen zijn ze! Hartstikke! Soms hebben ze zo'n lol, da's met geen pen te beschrijven. Schuddebuiken van het lachen, zeg ik u. Arnold eet altijd heel veel brood, want dat staat er gewoon gratis op tafel: toen hebben ze pas geleden een mandje opgehangen, recht boven de plek waar hij altijd zit. Snapt u? Aan het plafond, maar zo dat je er van onder niet bij kan. De hele tent heeft zich gewoon kapot gelachen.

kramer En mijn zoon zit bij die lui aan tafel?

liese bänsch O nee, dat wil mijn aanstaande helemaal niet hebben. Hij zit daar altijd helemaal alleen op z'n eigen. Maar dat ie wel eens een blaadje tevoorschijn haalt en altijd zo boos uit z'n ogen loent, daar hebben de heren wel eens moeite mee. En een van hun is al een keer opgestaan om hem ter verantwoording te roepen.

kramer De heren vinden dat hij niet mag tekenen?

liese bänsch Ja, omdat het altijd van die tronies zijn. Dan moet je dat toch verbieden, meneer Kramer. Hij heeft me een keer een tekening laten zien: zo'n kleine rotzak en heel veel grote, dat was zo gemeen... afschuwelijk gewoon.

kramer Betaalt Arnold voor wat hij bij u gebruikt?

liese bänsch Ach, jawel! Daar gaat het zich niet om. Hij drinkt zijn twee, hoogstens drie oortjes bier, en als het daar nou bij bleef, meneer Kramer...

kramer U bent dus een gevoelsmens, zoals dat heet. Nou, als ik u goed begrijp, mejuffrouw, dan is mijn zoon, ja, hoe zal ik het zeggen, in uw lokaal een soortement hansworst, maar dan eentje die men liever kwijt dan rijk is. Ik zal er ook niet ver naast zitten als ik aanneem dat het niet de heren aan de stamtafel zijn - ongetwijfeld zeer achtenswaardige heren! - en ook niet het bier of het brood van uw geachte vader die Arnold in uw nabijheid houden - - ?

liese bänsch *koket* Maar daar kan ik echt niks aan doen, hoor.

kramer Nee, nee, beslist niet, wat zou u ook! Maar wat moet ik nu doen in deze kwestie?

liese bänsch Meneer Kramer, ik ben zo bang voor hem. Op de hoek van de straat staat ie me op te wachten en dan kom ik uren lang niet van hem af, en dan is het me zo te moede, goeie god, eerlijk waar, alsof ie me ik weet niet wat kan aandoen.

kramer Hm! Heeft hij u ooit rechtstreeks bedreigd?

liese bänsch Nee, dat nog niet, dat kan ik niet zeggen. Maar desondanks, het ligt wel in zijn aard. Soms word ik ook bang, plotseling, als ik hem aankijk. Ook als ie daar zo zit, helemaal in gedachten verzonken... zo zit ie dan urenlang en hij zegt geen stom woord, niet eens in zichzelf, de halve nacht. En ook als ie z'n verhalen ophangt. Hij kletst toch zulke idiote verhalen bij elkaar... Hu! Weet u, en dan kijkt ie me aan..

kramer U moet ook niks van hem hebben, of wel?

Een bel gaat.

liese bänsch Ach hemeltjelief! Absoluut niet.

kramer Goed. Wilt u Arnold hier treffen?

liese bänsch In Jezusnaam nee! In geen geval!

kramer Het is stipt elf uur en er is gebeld. Ik verwacht hem hier om elf uur.

Hij doet de deur naar een zijkamer open.

Alstublieft, gaat u hier naar binnen! Ik kan u verzekeren dat ik er alles aan zal doen wat in mijn vermogen ligt.

Liese Bänsch af in de zijkamer. Kramer doet de deur van de hoofdingang open en laat Arnold binnen. In zijn weke gezicht strijden vastberadenheid, weerzin en angst om de voorrang.

Wacht hier binnen, ik kom zo.

Hij leidt Arnold door het gordijn, doet dit achter hem dicht, opent de deur naar de zijkamer. Liese komt naar buiten. Hij houdt zijn vinger voor zijn mond, wijst naar het gordijn. Liese doet hetzelfde. Hij begeleidt haar naar de hoofdingang, zij sluipt stilletjes naar buiten. Kramer blijft staan, steunt, grijpt zich bij zijn hoofd en begint dan te ijsberen in de voorkamer. Het is duidelijk dat hij alle wilskracht nodig heeft om zijn diepste opwindingsde baas te worden en zijn gezucht en gesteun te onderdrukken. Na verscheidene aanvallen weet hij zich te bedwingen. Hij doet het gordijn open en spreekt erdoorheen.

Arnold, ik wilde alleen maar met je spreken.

Arnold komt langzaam naar voren. Bonte das, in een poging er als een dandy uit te zien.

Wat heb je jezelf toegetakeld.

arnold Wat?

kramer Ik bedoel die rode das die je om hebt.

arnold Hoezo?

kramer Dat zijn we niet van je gewend. Je kunt het ook maar beter laten, Arnold. Heb je nu dan de schetsen gemaakt?

arnold Welleke schetsen, vader? Ik weet van niks!

kramer Hm! Hoe kun je zoiets nou vergeten!? Zo, zo. Nou als het je niet teveel moeite kost, kun je als het je gerieft misschien een beetje nadenken.

arnold O, voor de meubelmaker bedoel je?

kramer Ja, wat mij betreft ook voor de meubelmaker. Dat doet er niet toe, wat het is. Nou, ben je er niet verder mee gekomen?

Hoor 's, zeg maar gewoon meteen nee! Je hoeft niet naar uitvluchten te zoeken! Wat doe je nou zoal de hele dag?

arnold *doet verbaasd* Ik ben aan het werk, vader.

kramer Wat voor werk doe je dan?

arnold Ik teken, ik schilder, wat je zoal doet.

kramer Ik dacht dat je de godganse dag uit je neus zat te vreten.

Dat doet me deugd, dat ik me daarin heb vergist. Overigens bekommer ik me niet meer om jou. Je bent oud en wijs genoeg. Ik ben je bediende niet. En ik wil je ook wel eens een keer zeggen: als je ooit iets op je hart hebt... ik ben namelijk, zeg maar, je vader! Snap je? Onthou dat alsjeblieft!

arnold Ik heb helemaal niks op m'n hart, vader.

kramer Dat zeg ik ook niet. Dat beweer ik ook helemaal niet. Ik zei: als je ooit iets hebt. Dan zou ik je misschien op een of andere manier kunnen helpen. Ik ken de wereld wat beter dan jij. Wat het ook is! Begrijp je me? Je was de afgelopen nacht weer buitenshuis. Je maakt jezelf kapot. Je maakt jezelf ziek. Neem je gezondheid in acht. Gezond lichaam, gezonde geest. Gezond leven, gezonde kunst. Waar heb je gisteren nou zo lang gezeten? - Laat maar, het gaat mij ook helemaal niets aan. Wat je niet wil zeggen, hoef ik niet te weten. Spreek vrijuit of hou je mond!

arnold Ik was buiten, met Alfred Fränkel.

kramer Zo? Waar dan? In Pirscham of zoiets?

arnold Nee, in Scheitnig en in die contreien.

kramer Waren jullie daar de hele nacht met z'n tweeën?

arnold Nee, later bij Fränkel thuis.

kramer Tot vier uur in de ochtend?

arnold Ja, bijna tot een uur of vier. Daarna hebben we nog door de straten geboemeld.

kramer Zo! Jij met Fränkel? Jullie met z'n tweeën alleen? Dan zijn jullie hele dikke vrienden. Wat voeren jullie uit, als je daar zo zit en andere mensen in hun bed liggen?

arnold We roken en we praten over kunst.

kramer Zo? - Arnold, je bent hopeloos, een verdoolde, verloren ziel!

arnold Hoezo dat?

kramer Je bent een verloren ziel! Je bent rot tot op het bot.

arnold Dat heb je al vaker gezegd.

kramer Ja, ja, dat moest ik tegen je zeggen. Ik heb het wel honderd keer tegen je gezegd, en het ergste van alles, ik heb het gevoeld. Arnold, bewijs me, dat ik lieg! Bewijs me, dat ik je onrecht doe! Daar wil ik je de voeten voor kussen.

arnold Ik kan wel zeggen wat ik wil, maar ik geloof...

kramer Wat? Dat je door en door verrot bent?

arnold *zeer bleek, schouderophalend*

kramer En wat moet er van je worden, als het zo is?

arnold *kil en vijandig* Ja, vader, dat weet ik zelf ook niet.

kramer Nou, ik weet het wel: je gaat kapot!

Hij loopt driftig heen en weer, blijft voor het raam staan, met z'n handen op z'n rug, nerveus met z'n voetzolen tikkend.

Arnold met asgrauw, boos verwrongen gezicht, grijpt z'n hoed en beweegt zich in de richting van de deur. Als hij de deurklink omlaag drukt, draait Kramer zich om.

kramer Heb je me verder niets te zeggen?

Arnold laat de deurklink los, werpt een paar loerende blikken, met versteende gelaatsuitdrukking.

kramer Arnold, gaat er dan helemaal niks in je om? Voel je dan niet wat voor kwellingen wij doorstaan? Zeg iets! Verdedig jezelf! Zeg toch iets, van man tot man! Praat voor mijn part als een vriend met een vriend! Heb ik je onrecht gedaan? Lees me de les! Jij kan toch ook praten net als wij? Waarom moet je voor mij nou altijd zo rondkruipen? Lafheid veracht ik, dat weet je wel. Zeg: mijn vader is een tiran. Mijn vader tergt me. Mijn vader kwelt me. Hij zit me als de baarlijke duivel achterna. Zeg dat en zeg het hem vrijuit! Zeg me hoe ik mezelf verbeteren moet! Ik zal m'n leven beteren, erewoord. Of denk je dat ik in alles gelijk heb?

arnold *buitengewoon emotioneel en onverschillig* Voor mijn part mag je gelijk hebben.

kramer Goed. Als je er zo over denkt. Wil jij jezelf dan niet proberen te verbeteren? Arnold, hier reik ik je mijn hand. Daar, neem hem aan, hier is ie, ik wil je helpen. Aanvaard mij als kameraad, aanvaard mij als vriend ter elfder ure! Maar, Arnold, het elfde uur is aangebroken. Vergis je niet, dat is echt aangebroken. Pak jezelf bij je lurven, stijg boven jezelf uit!

Je hoeft het maar te willen, dan is het gepiept. Zet de eerste stap in de goede richting, dan gaan de tweede en de derde vanzelf. Ja? Wil je dat? Wil jij jezelf verbeteren, Arnold?

arnold *met gespeelde verbazing* Ja, hoe dan? Waarin dan?

kramer In alles, ja?

arnold *bitter en met nadruk* Daar zit ik niet mee. Waarom ook niet.
Ik zit niet zo goed in mijn vel.

kramer Dat wil ik best geloven, dat het niet goed met je gaat. Jij hebt de zegen van de arbeid niet. Arnold, die zegen moet je afdwingen. Jij hebt een toespeling gemaakt op je buitenkant.

Hij pakt het Beethovenmasker.

Daar! Kijk 's naar dit masker hier! Godenzoon, graaf je innerlijk uit! Denk je misschien die is er al geweest? Is het je ambitie een dandy te zijn? Of denk je misschien dat God zijn handen van jou aftrekt, omdat je kortzichtig bent en onvolgroeid? Jij kan zoveel schoonheid in je hebben dat de fatjes om je heen als bedelaars naast jou afsteken. Arnold, hier heb je mijn hand. Hoor je? Vertrouw me nou een keer! Verstop je niet, wees open met mij! Wees dat voor je eigen bestwil, Arnold! Mij kan het niets schelen waar je gisteren was; maar zeg het tegen me. Hoor je? Voor je eigen bestwil. Misschien leer je mij kennen zoals ik ben. Nou dan: waar zat je gisternacht?

arnold *na een stilte, uiterst bleek, na zichtbare tweestrijd* Vader, dat heb ik je al gezegd.

kramer Ik ben vergeten wat je gezegd hebt. Nou waar zat je? Begrijp je me? Ik vraag het je niet om je ervoor te straffen. Alleen ter wille van de oprechtheid vraag ik het je. Laat zien dat je oprecht bent en verder niets.

arnold *koppig en vastberaden* Ik was bij Alfred Fränkel, dat zei ik toch.

kramer Zo!

arnold *weer onzekerder* Waar moet ik dan anders geweest zijn?

kramer Jij bent niet mijn zoon! Jij kan niet mijn zoon zijn! Ga! Ga weg! Het staat me tegen! Jij staat me tegen!!

Arnold poetst meteen de plaat.

3.

Het restaurant van Bänsch.

Bescheiden oud-Duits bierlokaal, lambrisering. Gebeitste tafels en stoelen. Links schone toog met marmer blad en blank gepoetste bierpompen. Achter de toog een stelling voor likeur enz. met daarin een vierkant tuimelraampje naar de keuken.

Deur naar de voorraadkamers achter de toog links. Groot etalageraam met schone gordijnen, daarnaast een glazen deur naar de straat. Rechts deur naar een belendende kamer.

Avondschemer. Liese Bänsch, leuk en netjes gekleed, in een wit schort, komt langzaam door de lage deur achter de toog. Ze kijkt vluchtig van haar haakwerk op en ontwaart Arnold, die achter zijn glas bier aan de voorste tafel rechts zit. Hoofdschuddend gaat ze verder met haken.

arnold zeer bleek, stil en nerveus met z'n voet tikkend, werpt haar een loerende blik toe en zegt Goeienavond!

Liese zucht demonstratief en keert zich af.

arnold met nadruk Goeienavond!

Liese geeft geen antwoord.

Nah, als je niet wilt, ook goed, dan niet. Ik zal me er verder niet druk om maken. - gaat door haar zwijgend en koortsachtig

opgewonden aan te kijken Waarom begin je zo'n tent als je zo onbeleefd bent tegen je gasten?

liese bäscht Ik ben niet onbeleefd. Laat me met rust!

arnold Ik heb u een goeie avond gewenst.

liese bäscht Ik heb u daarop geantwoord.

arnold Dat is niet waar.

liese bäscht Zo?! Nou! Dat kan me niks schelen.

stilte

Arnold schiet met een elastiek een papieren pijltje naar Liese.

Liese Bäscht haalt verwaand-schamper haar schouders op.

arnold Denkt u dat dat indruk op me maakt?

liese bäscht Ik denk wat ik wil.

arnold Ik betaal voor m'n bier net als de rest. Snap je me?! Dat eis ik. Of moet je hier een monocle dragen? Wat komt er dan allemaal langs in uw beroemde lokaal? Denkt u soms dat ik op de loop ga? Voor die spitsburgerlijke cultuurbarbaren nog lange niet.

liese bäscht *dreigend* Maak het nou niet te bont, Mosje!

arnold Aha! Iemand zou 's op het idee moeten komen. Die gaat zich nog verbazen, snap je wel! Als ie daar tenminste nog de tijd voor krijgt.

Liese Bäscht lacht.

Als iemand mij aanvalt - begrepen? -, dan gaat het knallen.

liese bäscht Arnold, ik ga u zo meteen aangeven, als u de hele tijd met dat soort dingen loopt te dreigen.

arnold Nou en? Als iemand mij aanvalt, zeg ik! En bovendien knallen oorvijgen ook.

liese bäsnsch U moet onze gasten niet beledigen!

arnold *lacht meermaals boosaardig in zichzelf, drinkt en zegt dan*
Nullen! Wat kunnen mij die nullen schelen?!

liese bäsnsch Wat bent u dan, dat u zo'n kapsones heeft? Wat hebt u
dan al gepresteerd, nou wat dan?

arnold Dat begrijpt u jammer genoeg toch niet!

liese bäsnsch O jawel hoor! Dat kan iedereen wel zeggen. Gaat u
eerst maar wat doen! En als u heeft laten zien dat u wat kunt, valt
u maar over de anderen heen!

stilte

arnold Liese, luister nou even naar me!

Ik wil het je een keer goed uitleggen.

liese bäsnsch Ach wat nou! U zet toch alles en iedereen in een
kwaad daglicht. Meneer Quantmeyer is zogenaamd geen goeie
jurist, meneer Ziehn de architect geen goeie architect, dat is toch
allemaal je reinste flauwekul.

arnold Integendeel! De zuivere waarheid is het. Hier kan zo'n
eikelige architect dik doen ook als ie niet het flauwste benul van
kunst heeft. Maar als die zich onder kunstenaars begeeft, dan stelt
ie niet veel meer voor dan een schoenlappersknecht.

liese bäsnsch Dus u bent kunstenaar? *meewarig* Grote God!

arnold Kunstenaar ben ik ook nog. Jazeker ben ik dat. U hoeft maar
naar mijn atelier te komen...

liese bäsnsch Ik kijk wel lekker uit, meneer.

arnold Reis maar af naar München en vraag maar rond bij de professoren! Wereldberoemde mensen zijn dat! - Reken maar dat die verdomme respect voor me hebben!

liese bänsch U heeft praatjes, meneer Ziehn niet.

arnold Die hebben respect, en die weten waarom. Ik kan meer dan al die kerels bij mekaar. Met twee vingers in m'n neus. Tienduizend keer meer. Mijn eigen vader inbegrepen.

liese bänsch U heeft praatjes, meneer Ziehn niet. Als u echt zo fantastisch veel voorstelde, dan zag u er vast wel anders uit.

arnold Hoezo?

liese bänsch Hoezo? Nah, da's toch heel simpel: beroemde schilders verdienen toch geld.

arnold *heftig* Geld! Heb ik dan soms geen geld verdiend? Geld als water, vraag maar na. Dat hoeft u alleen maar aan m'n vader te vragen. Ga het hem maar vragen: erewoord!

liese bänsch Waar laat u al dat geld dan?

arnold Ik? Wacht maar tot ik meerderjarig ben. Als je zo'n krenterige vader hebt - ?

Liese, wees nou een beetje redelijk.

liese bänsch Fritz!

fritz *veert op uit zijn slaap* Ja!

liese bänsch Fritz! Loop 's naar de keuken, Fritz! Er zijn nieuwe sektglazen aangekomen, volgens mij drinken de heren vandaag sekt.

fritz Jawel! Met alle plezier, juffrouw Bänsch.

af

Liese Bänsch staat bij de toog, met haar rug naar Arnold. Ze trekt een paar naalden uit haar haar en steekt het opnieuw op.

arnold Dat heeft u allemachtig vlot gedaan.

liese bänsch U mag zich inbeelden wat u wilt.

Plotseling draait ze zich om en wordt Arnold gewaar die haar over zijn bril heen aanstaart.

Alle Jezus, zit ie je weer zo aan te gapen!

arnold Liese!

liese bänsch Ik ben uw Liese niet.

arnold Ach, Liesje, wees nou 's verstandig, serveerster van niks dat je d'r bent! 't Is me zo allerbelabberdst beroerd te moede.

Liese Bänsch lacht, half geamuseerd, half spottend.

arnold *hartstochtelijker* Ja, lacht u maar, als u lachen kunt! Lach maar, lach maar aan één stuk door! Misschien ben ik ook wel echt belachelijk. Ik bedoel aan de buitenkant, van binnen niet. Want als u me van binnen kon zien, dan zou ik die kerels van de aardbodem wegvagen.

liese bänsch Arnold, wind je niet op! Ik geloof je wel, ik wil je wel geloven. Maar ten eerste ben je nog veel te jong, en ten tweede - derde - vierde - vijfde... Dat is toch je reinste waanzin, jochie! Nah, hoor je me,

wees nou 's verstandig, ja?! Je doet me verdriet. Wat moet ik dan doen?

arnold *met een diepe zucht* Het zit als de pest in m'n bloed.

liese bänsch Dommigheid! Ga 's op die bank staan om die koelemmer voor me te pakken! *Arnold doet het, zuchtend* Ik ben maar een meisje zoals er zoveel zijn. Nah, hup! Hup! *Ze heeft hem een hand toegestoken, hij pakt haar hand en springt van de bank af. Dan houdt hij de hand vast en als hij zich buigt om die te kussen, trekt Liese haar hand weg.*

Niks daarvan, lieverd! Zo! Voor mij heb je tien anderen, lieve schat.

arnold Liese, wat moet ik dan voor je doen? Plunderen, roven, stelen? Iets anders?

liese bänsch Je zou zo vriendelijk kunnen zijn me met rust te laten.

De deur van de zijkamer gaat open en dicht. Liese Bänsch luistert aandachtig, trekt zich volkomen veranderd terug achter de toog en roept door het doorgeefluik.

Fritz! Gasten! Snel, opschieten!

De deur gaat weer open en dicht, we horen een luidruchtig gezelschap de zijkamer binnengaan.

arnold Mag ik alsjeblieft nog een glas bier? Maar ik ga wel in de andere kamer zitten.

liese bänsch *met gespeelde verbazing* Meneer Kramer, u zit hier toch heel goed?

arnold Ja. Maar daarbinnen kan je veel beter tekenen.

liese bänsch Arnold, je weet dat er weer ruzie van komt. Wees nou verstandig en blijf hier!

arnold Voor geen prijs, juffrouw Bänsch.

Architect Ziehn komt binnen, uitermate vrolijk.

ziehn Hoera, juffrouw Liesbeth, het hele soepie is er, de hele natte goegemeente. Wat bent u aan het doen? Hoe is het nou met u?

Uw aanstaande smacht al van verlangen. *ontwaart Arnold* Wel snotverdrie en donderweder nog an toe, neem me niet kwalijk!

liese bänsch Fritz! Fritz! De heren van de stamtafel zijn er.

ziehn *knipt bij het apparaat een sigaar af* Godskelere, in jezusnaam, Fritz, bier deze kant op, bier deze kant op! Hoe gaat het met vaders?

liese bänsch Ach, helemaal niks bijzonders, we hebben vandaag twee keer de dokter gehaald.

Assistent-rechter Schnabel komt binnen.

schnabel Meneer de architect, doen we vandaag een partijtje skaat?

ziehn Ik dacht dat we vandaag gingen dobbelen en daarbij zouden we 'n flesje sekt open trekken, of niet?

schnabel *heft z'n armen, zingt en huppelt*

Liesje heeft een sijsje

In d'r vogelkooitje.

Laat uw vriend toch niet wegwijnen!

ziehn *zacht, met een blik op Arnold* Natuurlijk, die moet ook aan z'n trekken komen.

schnabel *heeft Arnold opgemerkt, net zo zijdelings* O ja! Dat is die dooie, Rafaël in zakformaat. Vraag om heel veel brood, juffrouw Liesje. Bij mijn portie wil ik graag heel veel brood.

Fritz is binnengekomen en gaat achter de toog aan het werk.

liese bänsch Wat had u dan besteld, meneer de assistent?
schnabel O ja! Een paprikaschnitzel met brood. Met allemachtig
veel brood, juffrouw Liesje. Ik eet namelijk graag enorm veel
brood.

ziehn Dan moeten ze voor u de broodmand hoog ophangen.

Von Krautheim komt binnen, stud. jur., eeuwige student.

von krautheim Waar blijft de drank, godallejehesus, Fritz?

fritz Mijne heren, het vat is net aangeslagen.

schnabel *kijkt door zijn monocle naar de bierpomp* Ondertussen
komt lucht, lucht, lucht, niks dan lucht.

*Arnold pakt zijn hoed, staat op en begeeft zich naar de zijkamer,
af*

von krautheim Nou is die hier in elk geval weer schoon en fris. Het
is lucht, maar wel schone lucht.

schnabel *zingt*

Je bent geschift kindje klein,

Je moet naar Berlijn.

Godzijdank, hij smeert hem, hij gaat henen van hier.

fritz Dat geloof je toch niet, hij gaat gewoon daar naar binnen, die
wil gewoon zitten waar de heren zitten.

liese bänsch *gemaakt* Ik vind het volkomen ridicuul.

ziehn Dan strijken we toch gewoon in deze kamer neer.

von krautheim Nee, nou wordt ie mooi, neem me maar niet
kwalijk! Er tussenuit knijpen voor de eerste de beste baviaan!

Quantmeyer komt binnen, vlotte outfit, monocle.

quantmeyer Een goeienavond! Hoe is met je, meisjelief?

Hij pakt de handen van Liese die haar hoofd afwendt.

Die verrekte Kramer is er ook weer.

schnabel En waar dat knaapje verder nog allemaal rondhangt!

Gisterochtend heb ik hem nog gezien - een schouwspel voor de goden, zeg ik je! - bij de ring, in een hoerenkast, in een hondsberoerde toestand. Als die hier klaar is, begint ie pas.

quantmeyer Schatje, zeg 's, je bent toch niet boos op me?

liese bänsch *maakt zich los, roept door het doorgeefluik* Een paprikaschnitzel voor meneer de kandidaat!

schnabel Maar wel met brood erbij, veel brood, vergeet u dat niet.

Allemachtig veel brood, gigantisch veel. *algehele hilariteit*

fritz *met vier volle bierpullen* Mijn heren, hier is het bier.

af naar de zijkamer

Architect Ziehn, assistent-rechter Schnabel en Von Krautheim lopen achter de ober aan.

stilte

quantmeyer Zeg eens, Mieze, waarom zit je zo te mokken?

liese bänsch Ik mokken? Ik zit te mokken? Ach, klets niet!

quantmeyer Kom nou, spinnekop, niet zo mopperen! Kom, wees nou verstandig! Snel, kom op met je smoeltje - en overmorgen kom je weer bij me langs. Overmorgen is het zondag, dat weet je toch. Dan zijn m'n huisbaas en z'n vrouw allebei pleite, de katten van huis, zeg maar, erewoord.

liese bänsch *stribbelt nog altijd een beetje tegen* Zijn we nou verloofd of niet verloofd?

quantmeyer Jazeker wel! Hoezo zouden wij niet verloofd zijn? Ik ben toch een onafhankelijk mens. Ik kan toch trouwen met wie ik wil.

liese bänsch *laat zich kussen, geeft hem een zacht tikje op de wang en maakt zich van hem los* Ach, ga weg, jou geloof ik sowieso helemaal niet meer.

quantmeyer *wil haar achterna* Moppie, waarom doe je vandaag zo bijdehand?

De glazen deur gaat open. Michaline komt binnen.

liese bänsch Pst! -

quantmeyer Potverdomme, wat doet die hier?

Michaline gaat verder het lokaal in en kijkt om zich heen. Liese Bänsch is achter de toog gaan staan en observeert.

quantmeyer *schijnbaar onschuldig, terwijl hij zijn sigaar afknipt*

Wacht maar, Liesje, ik zal me nog wel wreken.

af naar de zijkamer

liese bänsch *na een korte stilte* Zoekt u iemand, mevrouw?

michaline Is dit hier het restaurant van Bänsch?

liese bänsch Jazeker.

michaline Bedankt, dan weet ik genoeg, dan zullen de mensen nog wel komen.

Ze begeeft zich naar de zijkamer.

liese bänsch Daar zitten alleen de heren van de stamtafel.

michaline Zo? Ik wacht op een jong stel.

Dan ga ik meteen maar hier ergens zitten.

liese bänsch Hier alstublieft? Of daar?

Of hier misschien?

michaline *plaatsnemend op de wandbank voor de toog* Dank u. Ik ga hier zitten. Een klein glas bier.

liese bänsch *tegen Fritz die net terugkomt* Fritz, een klein glas bier. -

Ze leunt achterover, doet heel bedaard en ordentelijk, plukt aan haar kleren en observeert Michaline met grote belangstelling, dan begint ze opnieuw.

Is het echt slecht weer buiten?

michaline *terwijl ze haar rubberen laarzen uittrekt, vervolgens haar jas, en tenslotte haar hoed afzet* Ja. Godzijdank heb ik rubberen laarzen. Het is op straat echt verschrikkelijk.

Ze neemt plaats, fatsoeneert haar haar en droogt haar gezicht.

liese bänsch Wilt u een kam, mevrouw?

Ik heb er wel een voor u, als u wilt.

Ze loopt naar haar toe en overhandigt Michaline haar kam.

michaline U bent heel vriendelijk, heel erg bedankt.

Ze pakt de kam en doet haar best haar kapsel verder te fatsoeneren.

liese bänsch *schikt een haarstreng* Mag ik u even een handje helpen?

michaline Dank u. Het zit al goed.

Liese Bänsch loopt naar de toog terug en blijft Michaline belangstellend gadeslaan.

Fritz brengt het bier en zet het voor Michaline neer, dan pakt hij

*een sigarenkistje en neemt
het mee naar de andere kamer.*

af

gelach in de zijkamer

michaline Het gaat er vrolijk aan toe daarbinnen.

liese bänsch *haalt de schouders op, enigszins gemaakt* Tja ja, daar is nu eenmaal niets aan te doen, dat laten de heren zich niet afpakken.

Ze komt weer iets naar voren.

Ziet u, ik hou er eigenlijk niet van, van dat lawaai en zo, maar weet u: vader is ziek geworden, moeder kan niet tegen de rook, en bovendien moet ze voor papa zorgen. Dan zit er niks anders op, dan moet je natuurlijk wel inspringen.

michaline Natuurlijk, dat is dan je plicht.

liese bänsch Nou ja, bovendien zijn we nog jong, nietwaar? Er zitten ook nette heren tussen, echt ontwikkelde, nette heren.

Onder de mensen kun je ook het een en ander leren.

michaline Natuurlijk! Vanzelfsprekend! Natuurlijk.

liese bänsch Maar weet u wat vervelend is? *plotseling vertrouwelijk*

Dat gebekvecht de hele tijd. Eerst drinken ze en dan beginnen ze te bekvechten. Goeie hemel, dan moet je zo

op je tellen passen. Dan heb je iemand al te vriendelijk gegroet,

dan mag je iemand weer geen hand geven, en de volgende weer

niet met je arm aanraken - terwijl je niet eens weet dat je dat

gedaan hebt! -, de vierde mag je niet altijd aankijken, de vijfde

mag je niet naar buiten werken. Je kan het toch niet voor iedereen

goed doen, of wel? Maar meteen, hup, vliegen ze mekaar in de haren.

stemmen *uit de zijkamer* Liese, Liese, waar zit je nou?

liese bänsch *tegen Michaline* Ik blijf bij u,

ik ga niet naar binnen. Het wordt me nu veel te ongezellig. Zo'n aanstaande tussen die andere heren - zeg nou zelf, dat gaat toch niet. Natuurlijk moet je dan mooi weer met hem spelen. Nou vraag ik je... dat kan je dan toch niet.

michaline Dat mag hij ook niet van u verlangen, uw aanstaande.

liese bänsch Nee, nee, dat verlangt ie natuurlijk niet, maar wat dan nog...

Ze staat weer op omdat Fritz met lege bierpullen terugkomt.

Neem één ding van mij aan: laat u nooit in met aanbidders!

Lachmann komt binnen via de glazen deur,

ziet Michaline meteen en reikt haar de hand.

lachmann *terwijl hij zijn overjas en hoed ophangt* Michaline, wij zijn echt oud geworden.

michaline *geamuseerd* Nou ja zeg, jij valt ook met de deur in huis!

lachmann Ik dan. Ik. Jij niet, maar ik wel.

En in elk geval vergeleken met je vader.

Hij gaat zitten.

michaline Hoezo?

lachmann Daarom! Om daarom! Natuurlijk. Toen ik destijds bij jullie op de kunstacademie kwam... Godskelere! - En dat vergeleken met nu. Dan zijn we wel heel erg naar de achterhoede opgerukt!

michaline Hoezo? Dat is altijd de vraag: hoezo?

lachmann Nah, we wilden God met de duivel verzoenen! Wat wilden we niet? En wat konden we niet? Hoe stonden we toen tegenover onszelf! En nu? Nu zijn we zo'n beetje bankroet.

michaline Hoezo bankroet? In welk opzicht?

lachmann Ten opzichte van van alles en nog wat. Illusies bijvoorbeeld.

michaline Hm! Ik dacht dat we zo toch ook heel behoorlijk leefden! Hecht je daar dan zoveel waarde aan?

lachmann Ja. Al het andere is twijfelachtig. Het vermogen illusies te hebben, Michaline: dat is het beste bezit van de wereld. Als je er eens over nadenkt, heb je het door.

michaline Je bedoelt dus eigenlijk de fantasie: en zonder dat kun je geen kunstenaar zijn.

lachmann Ja. Fantasie en het geloof daarin. - Een rode wijn, alstublieft, net als gisteren!

liese bänsch *die de wijn al voorbereid had en de fles ontkurkt* Ik had meneer meteen al herkend.

Ze zet de fles en het glas voor Lachmann neer.

lachmann Zo!? Doet me deugd! Als ik genoeg geld had, zouden we vandaag champagne drinken.

stilte

michaline Je valt van het ene uiterste in het andere. Hoe rijm je dat, Lachmann?

lachmann Helemaal niet. Dat is nou net de grap. Met mij is het afgelopen, doodgewoon. Punt uit! Nu kan het vrolijke leventje echt beginnen.

Uit de zijkamer klinkt weer gelach en lawaai. Liese Bänsch schudt meewarig het hoofd en begeeft zich naar binnen.

af

michaline Je bent wel heel erg ongedurig.

lachmann Zo? Vind jij dat? Zie je, anders zou ik normaal gesproken slapen. Godzijdank ben ik een beetje ongedurig, maar helaas... lang zal het niet duren. - De leeftijd! De leeftijd!

Je sterft zachtjes af.

michaline Ik vind je helemaal nog niet zo oud, lieve Lachmann.

lachmann Top, Michaline! Trouw dan met me!

michaline *verrast, vrolijk* Nah, dat nou ook weer niet! Daar begin ik niet aan! Daar zijn we nu allebei echt te oud voor. - Maar zie je, zolang je nog in zo'n goeie stemming bent, gaat het echt nog niet zo slecht met je.

lachmann Ja. Jawel! Jawel! Jawel! Maar laat maar zitten.

michaline Zeg 's, wat heeft je dan zo depressief gemaakt, nou?

lachmann Niks! Ik ben namelijk helemaal niet depressief. Ik heb alleen maar weer eens teruggekeken en ben erachter gekomen dat je eigenlijk helemaal niet meer leeft.

michaline Hoezo? Dan vraag ik alweer: hoezo?

lachmann Een vis is aangepast aan het water. Wat leven wil, heeft zijn eigen atmosfeer nodig. Dat geldt ook op het geestelijke vlak. Ik ben in de verkeerde gestouwd. Of je nou wilt of niet, je moet die sfeer inademen.

En zie je, dan raak je zelf verstikt. Je ervaart niets meer. Je kent jezelf niet meer. Je weet sowieso helemaal niets meer van je zelf.

michaline Dan ben ik er toch beter aan toe, moet ik zeggen, in mijn zelfverkozen eenzaamheid.

lachmann Jullie zijn er sowieso beter aan toe. Van deze megafilisterpolonaise van de grote stad zien jullie hier niets en horen jullie hier niets. Maar als je er eenmaal in zit, dan duizelt het je door dik en dun. - Je wil er altijd uit, de wijde wereld in. Ik wou dat ik thuis gebleven was. Hij is helemaal niet wijd, de wereld, Michaline! Hij is overal even wijd als hier!

En hier ook even nauw en bekrompen als ergens anders. En wie hem te nauw vindt, moet hem voor zichzelf verruimen: hier heeft bijvoorbeeld je vader dat gedaan. Zoals gezegd: toen ik hier de kunstacademie binnenliep, in de lente, toen...

michaline Het was in de herfst.

lachmann Ik herinner me alleen de lente nog. Toen ontsnapte je aan de burgermanskooi.

En toen was het echt... toen kon je zeggen... toen ging er een wereld open, groot en wijd. Nu zitten we er weer helemaal middenin, in die kooi. Huiselijk en echtelijk begraven.

michaline Ik zie je nog altijd staan, Lachmann, met je gele, zijdeachtige haar: in de gang, je weet wel, voor de deur van vader. Het atelier van vader was toen nog boven, nog niet in zijn eigen kleine vleugel. Weet je dat nog, of ben je het vergeten?

lachmann Ik? Nee, wat denk je wel!

Zoiets vergeet je niet. Niets ben ik vergeten van wat er toen gebeurde. Dat is me tot in het kleinste detail bijgebleven. Maar

dat was ook onze grote tijd. Dat kan je in de verste verte niet onder woorden brengen: het mysterie dat zich toen voltrok. Je was een geplaagde kwajongen en plotseling kreeg je de ridderslag.

michaline Dat heeft niet iedereen zo ervaren als jij, lieve Lachmann. Er waren er heel veel die moeite hadden met vaders karakter.

lachmann Ja. Maar die maakten het er ook naar. Wie ook maar iets in zich had, die verhief hij in één klap in de adelstand. Want zoals hij de wereld van de helden voor ons ontsloot... dat hij ons de navolging al waardig keurde... en sowieso: hij liet ons wat voelen, oog in oog met de koningen in het rijk van de kunst, alsof je een bloedverwant van ze was. Dan kwam er een heel goddelijk gevoel van trots over je, Michaline. - Nah dan! Proost! Die tijd is voorbij. *Hij merkt dat Michaline geen glas heeft en richt zich tot Fritz, die net met sekt naar de zijkamer wil.*

Heeft u nog een glas voor mij?

Fritz haalt snel een glas, dan af met de sekt.

michaline Wat voor bijzonders is jou dan overkomen, Lachmann?

lachmann *schenkt in* Ik heb het schilderij van je vader gezien.

michaline Zo!? Kom je bij vader vandaan?

lachmann Ja. Net. Rechtstreeks.

michaline Nah, en heeft dat zo'n indruk op je gemaakt?

lachmann Zo diep als maar kan. Ja.

michaline Eerlijk waar?

lachmann Eerlijk. Eerlijk. Absoluut.

michaline En ben je niet teleurgesteld?

lachmann Nee. Nee. Absoluut niet.

Ik weet waar je heen wilt. Waarom je dat vraagt. Maar alle kunst is fragmentarisch. Wat er is, is mooi. Aangrijpend en mooi. Waarnaar gestreefd is en wat je voelt, Michaline. De laatste expressie, waar alles in uitmondt... daarin herken je pas helemaal wat je vader is. Het grote mislukken kan meer betekenen - dat zie je bij de allergrootsten - kan aangrijpender zijn en je meevoeren naar grotere hoogten en onvoorstelbare dieptes dan het meest geslaagde ooit vermag.

michaline In wat voor stemming was vader verder?

lachmann Hij heeft me vreselijk de oren gewassen, wat nu trouwens helaas zinloos is. Maar weet je, als je je ogen zo toeknijpt en het weer over je laat komen, dan kan je je inbeelden, als je daar zin in hebt, dat het nog maar de eerste lentebui is en dat je nog moet groeien, wie weet tot welke hoogten.

Architect Ziehn en assistent-rechter Schnabel komen binnen. Ze zijn aangeschoten, praten hard en ongegeneerd en dan plotseling weer fluisterend alsof ze een geheim vertellen, maar wel zo dat iedereen alles kan horen.

gelach in de zijkamer

ziehn Fritz, snel nog 'n flesje Geldermann! Acht mark per fles, dat kan je de kop niet kosten. Ik begin het leuk te vinden.

schnabel Een amusante gast, die Quantmeyer, ja toch? Die ingevingen van hem, nee, een toffe peer.

ziehn *lachend* Ik lag bijna onder tafel! - *fluisterend* Oppassen
assistent-rechter, als je het over toffe peren hebt, ouwe taarten
kunnen daar niet tegen.

Hij trekt grimassen en wijst met zijn ogen naar Michaline.

schnabel Fritz, is Circus Renz er weer?

fritz *in de weer met de champagne* Hoezo, meneer de assistent? Is
me niks van bekend.

schnabel Hoezo, hoezo? Dat kan je toch gewoon ruiken. Ruikt u de
manege dan niet?

ziehn Leve de lichte cavalerie!

von krautheim *komt binnen, wil naar de toog en zegt in het
voorbijgaan tegen Ziehn en Schnabel*

Is dat een manspersoon of een vrouwspersoon?

ziehn Ga dat maar 's uitzoeken!

tegen Schnabel, fluisterend Zeg 's, hoe zit dat met die
Quantmeyer? Is die nu eigenlijk ook jurist? Je krijgt geen hoogte
van die gast.

Waar doet ie het van?

schnabel *schouderophalend* Centen heeft ie wel.

ziehn Ja, maar van wie krijgt ie die?

schnabel Nah, hij schijnt poen te hebben,
dat is toch de hoofdzaak.

ziehn Nah, en dat met die verloving, geloof je dat?

schnabel Ziehn! Je bent vast en zeker boven je theewater.

ziehn Nah, dan is het meisje in kwestie toch onvoorstelbaar dom!

Een beetje dom mag 'n meisje wel zijn, maar hoor 's even hier, als je jezelf zo te grabbel gooit...

Hij fluistert hem iets in het oor, dan lachen ze allebei uitbundig en roken heftig.

ziehn Kandidaat, kijk hier nou 's om je heen!

Hij schuift zijn arm in die van de kandidaat en leidt hem zonder rekening te houden met Michaline en Lachmann tot vlak bij hun tafel. Zonder zich te verontschuldigen brengt hij ze in het nauw en wijst met ver uitgestrekte rechterarm luid en opschepperig op de bijzonderheden van het vertrek.

Dat heb ik gemaakt, het hele zakie. Het hele zakie heb ik gemaakt.

Lambrisering en plafond, toog en de rest. Alles zelf getekend, allemaal mijn werk. Daarom zit ik hier zo graag in deze tent. Wij hebben smaak, zie je, vind je niet? Verdomd smakvolle tent dit.

Hij laat hem los en steekt een sigaar aan met een lucifer, die hij heel omstandig op de tafel van Lachmann en Michaline aanstrijkt.

Fritz brengt de champagne naar binnen.

Ziehn draait zich om en zegt:

Die gaat die jongeman nog helemaal gek maken.

Assistent-rechter Schnabel haalt zijn schouders op.

Kom mee, het gaat weer beginnen.

Allebei af naar de zijkamer. Michaline en Lachmann kijken elkaar betekenisvol aan.

stilte

lachmann *haalt zijn sigarenetui tevoorschijn, droogjes* Dat soort types mag ik niet. Vind je het goed als ik er eentje opsteek?

michaline *een beetje onrustig* Ja hoor.

lachmann Jij ook?

michaline Nee, bedankt. Niet hier.

lachmann Ja, ja, we hebben het aardig ver geschopt, als de mannetjesputters van tegenwoordig. Of zeg 's... twijfel jij daar soms aan?

michaline Ik kan het niet heel erg gezellig vinden hier.

lachmann *rokend* Zelfs op de wieken van het morgenrood ontkom je niet aan dit slag mensen. - Mijn hemel, hoe is het ooit allemaal begonnen! En wij ons maar het schompes werken voor die lui. Geen punt als je denkt zoals zij. Alles wat onverhuld is en zuiver wordt onder de grond geschoffeld.

De ellendigste voddens, de smerigste omhulsels, de treurigste lompen worden heilig verklaard. En ons soort mensen moet z'n bek houden en zich afbeulen voor dat zootje. Proost, Michaline, op je vader! En op de kunst die de wereld verlicht. Ondanks alles en ondanks alles! -

Ze klinken.

- Ja, als ik vijf jaar jonger was, dan had ik nog iets vastgehouden van wat ik helaas kwijt ben, en dan had het er nu veel florissanter uitgezien.

michaline Weet je wat vaak het moeilijkste is?

lachmann Wat?

michaline Vrienden onder elkaar?

lachmann Wat dan?

michaline Dit: elkaar niet storen op elkaars wederzijdse dwaalwegen! Nah ja, nogmaals: die tijd is voorbij.

Ze klinkt nogmaals en kijkt hem daarmee betekenisvol aan.

lachmann Natuurlijk. Natuurlijk. Het is mijn verdiende loon. Die tijd is onherroepelijk voorbij. Maar ooit scheelde het niet veel... al schud je nu nog zoveel met je hoofd, toen hoefde ik maar te knikken.

opschudding en gelach in de zijkamer

michaline *wordt bleek, veert op* Lachmann... wat? Hoorde je dat?

lachmann Ja. Maak je je daar echt zo druk om, Michaline?

michaline Ik weet echt zelf niet waar het aan ligt. Het zal er waarschijnlijk wel mee te maken hebben dat vader en Arnold heel erg gespannen zijn en dat ik me er een beetje zorgen om maak.

lachmann Ja, ja. Maar waarom dan? Waarom dan nu?

michaline Ik weet het niet. Zullen we niet liever weggaan? O ja, je vrouw! Ja, dan wachten we nog even. Maar echt, hier heb ik het wel gezien.

lachmann Let toch niet op dat gepeupel.

Liese Bänsch komt uit de zijkamer.

liese bänsch Ach godallemachtig, nee, nee, 't is te erg! Dan drinken de heren zoveel champagne en dan weten ze helemaal niet meer wat ze doen. Allemensen, wat een ellende.
Ze gaat ongegeneerd op een stoel aan de tafel van Lachmann en Michaline zitten. Uit haar enorme opwindning valt af te leiden dat zij iets onaangenaams heeft meegemaakt.

lachmann Gedragen de heren zich soms een beetje respectloos?
liese bänsch O jawel. Ze zijn tot nog toe heel fatsoenlijk, maar ziet u, er zit daar zo'n jonge gast, die maken ze altijd heel... *in een soort radeloosheid wenkt ze met haar hoofd naar achteren en daarbij maakt ze nerveuze gebaren met haar hand* - heel... nah, ik weet het niet!

lachmann Dat is toch uw aanstaande?

liese bänsch *doet alsof ze huivert, kijkt omlaag naar haar boezem en trekt daar kant recht* Ach nee, het is maar een dom figuur, die zich allerlei onzin in z'n hoofd haalt.

Wat heb ik met die domme jongen te maken? Die moet zich een keertje scheren, in godsnaam. *tegen Michaline* Of zou u zich dat laten welgevalen, als iemand er zo bij zit als een maraboe? Ik kan toch doen, wat ik wil, of niet soms? Wat kan mij zo'n spionerend argusoog schelen!

Ze staat opgewonden op.

M'n aanstaande is trouwens dronken en als ie zich per se bedrinken wil dan kan ie dat beter ergens anders doen.

Ze verstoppt zich in het verste hoekje aan de toog.

stilte

lachmann Jij kan je niet voorstellen wat dat met je doet: je vader in zijn atelier en hier dit, zeg maar, voorname gezelschap. En als je dan weer denkt aan dat schilderij- dat feestelijk-rustige schilderij van Christus! - en als je dat hier in al die damp weer voor je ziet met zijn verheven rust en zuiverheid, dat heeft een heel bijzonder

effect! Heel zonderling. Ik ben blij dat mijn wederhelft er niet is, daar was ik eerlijk gezegd bang voor.

michaline Als we nou maar tenminste wisten of ze kwam of niet.

Anders zou ik voorstellen... voel je je wel goed?

lachmann *die zijn pakje sigaretten terugstopt in zijn overjas* Ja.

Vanaf het moment dat we daarnet geproost hadden. Ondanks alles!

En ondanks alles! Als twee mensen zeggen: die tijd is voorbij, dan is er in elk geval nog iets overgebleven, en daar proosten we dan nog een keer op.

In de zijkamer ontspint zich, na een lachsalvo, dat steeds luider wordt, de volgende woordenwisseling.

quantmeyer Hoe heet u? Wat is u? Wat? Waarom zit u ons hier de hele tijd aan te koekeloeren? En ons te fixeren? Waarom? Wat? Dat geneert u? Het geneert u dat ik mijn bruid een kus geef? Zo! Denkt u soms dat ik het eerst aan u ga vragen? U! U! U! U bent mesjokke! Mesjokke is u!

stemmen van de anderen *door elkaar heen, onder het lachen*

Douche, douche, een kouwe douche!

quantmeyer Kan ik hier niet mijn kousenband laten zien? Denkt u dat ik dat niet mag? *gelach*

lachmann Dat klinkt als een lekker nuchter gezelschap.

quantmeyer Denkt u dat ik dat niet mag? Ik draag

dameskousenbanden, punt uit! En als die niet van mij is, nah, dan niet! Dan zal die uiteindelijk wel van Liesje geweest zijn. *lachen*

liese bänsch tegen *Michaline en Lachmann* Hij liegt. Het is een rotstreek! Hij liegt! En dat wil mijn aanstaande worden, iemand die zo zit te liegen!

quantmeyer Wat? Wat? Kom maar op, kom maar! Voor mijn part zie je zo wit als witkalk, jongen, kan me geen reet schelen.

Zo'n kliederaar! Zo'n prutser! Zo'n kladschildersgezel! Nog één woord en hij vliegt eruit, reken maar van jetje!

liese bänsch *gehaast en over haar woorden struikelend* Het zit namelijk zo... U moet niet denken, mevrouw, dat ik schuld heb aan dat schandaal. De zaak zat zo. Het kwam namelijk zo. Mijn aanstaande is namelijk aangeschoten, en dan knijpt ie me altijd in m'n arm, en nou hebben ze zich in hun hoofd gehaald om hem jaloers te maken...

lachmann Wie willen ze jaloers maken?

liese bänsch Die jonge gast, waarover ik het had. Ik ben al bij z'n vader geweest. Wat heb ik allemaal al niet gedaan? Het helpt niks! Hij komt binnen, gaat in de hoek zitten en dan gaat ie net zolang door tot het zover komt.

lachmann Wat doet ie dan eigenlijk?

liese bänsch Eigenlijk helemaal niets. Hij zit daar maar de hele tijd de boel te bespioneren. Maar dat is toch heel vervelend. Dan kan het hem toch ook helemaal niet verbazen dat ze hem systematisch proberen weg te pesten. *Quantmeyer spreekt weer.*

Nah, ziet u wel, daar begint ie weer. Ik ga echt naar boven naar m'n vader, ik weet me werkelijk waar geen raad meer.

quantmeyer Weet u nog wat ik net gezegd heb? Nee? Bent u dat vergeten? Wat? Nou luister dan nog maar een keertje goed, woord voor woord: ik kan m'n bruid kussen, hoe ik wil, waar ik wil, wanneer ik wil. De duvel en z'n ouwe moer mogen komen om me dat te beletten. Zo. Zeg nou nog één woord en je ligt op straat.

liese bänsch Allemensen! Wil dat mijn aanstaande wezen? Gedraagt die zich zo en liegt die zulke onzin bij mekaar?

Plotseling geschreeuw uit aller kelen, waaruit we de volgende woorden kunnen onderscheiden:

ziehn Ho, jochie, zo zout wordt er hier niet gegeten.

schnabel Wat? Wat? Politie! Die lummel hoort in de bak!

von krautheim Pak hem af, Quantmeyer! Korte metten.

quantmeyer Waag het 's! Waag het 's ! Mensenkinderen!

ziehn Pak hem af!

schnabel Pak hem af! Eén, twee, drie.

quantmeyer Doe weg dat ding! Hoor je dat! Doe weg! Doe weg!

ziehn Doe je dat ding weg of niet!

schnabel Zie je het, die kerel is een anarchist!

Er ontstaat een korte, geluidloze worsteling in de zijkamer.

michaline *is van plotse onverklaarbare angst opgesprongen en pakt haar spullen* Lachmann, alsjeblieft, kom! Kom, weg hier!

ziehn Zo, jongens, ik heb hem. Nou hebben we je.

schnabel Hou hem tegen! Hou die schoft vast!

Nu stormt Arnold, lijkwit, naar binnen en door de deur naar buiten. Ziehn, Schnabel en Von Krautheim achtervolgen hem met de kreet:

‘Hou hem tegen! Hou hem tegen! Hou hem vast!’ *Ze rennen achter hem aan de straat op en verdwijnen. We horen kreten en de kreten van een paar voorbijgangers, steeds zwakker, tot ze in de verte wegsterven.*

michaline *als verdoofd* Arnold! Was dat niet Arnold?

lachmann Stil!

Quantmeyer en de ober komen naar binnen.

quantmeyer *laat een kleine revolver zien*

Zie je wel, Liesje, wat een schoft het is! Alsjeblieft, moet je dat ding nou zien! Kost wel hooguit vijf, zes mark, maar daar had ie toch heel wat schade mee kunnen aanrichten.

liese bansch Laat me toch met rust!

fritz Maar alsjeblieft! Alsjeblieft! Gasten die een revolver tevoorschijn halen en naast zich neerleggen - naast hun bier -, zulke gasten bedien ik niet.

liese bansch Als u het niet wil, dan hoeft het niet.

lachmann *tegen Fritz* Heeft dat heerschap u daarmee bedreigd?

quantmeyer *neemt Lachmann op met politieblik* Ja. Dat heeft ie!

Dat heerschap!

Of twijfelt u daaraan? Nou wordt ie mooi, godskeleere! Straks moeten wij ons nog verantwoorden.

lachmann Ik vroeg het alleen maar. Aan de ober! Niet aan u.

quantmeyer Ik vroeg het alleen maar!

Wie bent u dan wel? Waar bemoeit u zich mee? Of bent u soms familie van die lapzwans?

Dan zou het in één moeite doorgaan. Dat heerschap! *in lachen*

uitbarstend Voor vandaag heeft ie denk ik wel genoeg, dat heerschap!

Dat eikeltje heeft z'n lesje wel geleerd. Of denk je soms dat die lafbek zich verdedigd heeft?

Michaline ontwaakt uit haar staat van verdoving, staat op en loopt alsof ze buiten zinnen is op Quantmeyer af Arnold!!! Was dat niet Arnold?!

Quantmeyer Wat?

liese bänsch begint de situatie door te krijgen, gaat bliksemsnel tussen Quantmeyer en Michaline staan; tegen Quantmeyer: Weg!

Laat onze gasten met rust... anders roep ik papa, stante pede.

Michaline loopt met een pijnlijk vertwijfelde kreet alsof ze Arnold wil terugroepen, in doodsangst, naar de deur: Arnold!!!

Was dat niet Arnold?!

lachmann achter haar aan, houdt haar vast Nee!! Nee, nee, Michaline! Beheers je!

4

Het atelier van de oude Kramer, als in het tweede bedrijf.

's Middags tegen vijf uur. Het gordijn dat het eigenlijke atelier afsluit, is weer dichtgetrokken. Kramer werkt aan zijn etstafel. Hij is gekleed als in het tweede bedrijf. De conciërge Krause haalt een blauw pak waskaarsen uit een mandje dat hij heeft meegenomen.

kramer *zonder van zijn werk op te kijken*

Leg het daar maar neer, bij de kandelaars, daarachter!

Krause heeft het pak op de tafel gelegd, waar verscheidene zilveren armluchters staan. Daarna haalt hij een brief tevoorschijn en houdt die in de hand.

krause Dat was het na wel zo'n bietje, meneer de perfester?

kramer Professor? Wat heeft dat te betekenen?

krause Nah, dat gaat hem ja wis wel worden: hier is wat er van de regering is gekomen. *Hij legt de brief voor Kramer op de etstafel.*

kramer Hm. Zo. Voor mij?

Hij zucht diep.

Alle verschuldigde respect.

Hij laat de brief ongeopend liggen en werkt verder.

krause *pakt zijn mandje op en maakt aanstalten om te gaan.*

Meneer de perfester, zal ik vannaacht efkes woaken? Joe moet toch echt een bietje oetrusten.

kramer We laten alles bij het oude, Krause. Wat? Ook met de wake, hoor je dat! En er was trouwens toch al voor me gezorgd. Ik heb met de schilder Lachmann gesproken, die kent u nog wel van vroeger, Lachmann.

krause *pakt zijn pet en zucht* Joe lieve, barmhaartege vader, joe, joe! Dat was verders eerstkans alles?

kramer Is de directeur boven?

krause Jawel, meneer Kramer.

kramer Dank je, 't is goed. Ho. Wacht nog even! Op maandagavond... waar was het? Waar was uw vrouw Arnold tegengekomen?

krause Nah krek... dat was waar de schuiten leggen, onder 't Bakstainbastion. Waar die schuitenverhuurder z'n schuiten heb.

kramer Op de kleine gang die daaromheen loopt? Dichtbij de Oder?

krause Jawel. Krek daar.

kramer Heeft zij hem toen nog aangesproken of hij haar?

krause Krek nai, hai zat immers krek op 't terraain, zo op de muur, wist u toch, waar de mensen dikmoals staan te kieken, zoals de Polakken, weet u, op de vlötten waar ze 's avends hun piepers stoan te koken. Hai kwam me vraauw krek vrumd voor, en toen het ze num krek goeienoavend loaten zeggen.

kramer Heeft ze daarna nog verder met hem gesproken?

krause Ze docht krek dat hai verkouwe was.

kramer Hm. En wat heeft ie daarop gezegd?

krause Me vraauw docht krek dat hai most lachen. Maar krek zo, docht me vraauw, dat 't allernoarst klonk. Vol veraachting. Verders wait 'k 't nait.

kramer Wie verachten wil, alles verachten wil, hoor je dat: die vindt daar altijd wel een goeie reden voor. Ik wou dat ze naar mij was gekomen! Maar ik geloof dat het toen ook al te laat was.

krause Ja, als me nut wisten! Wait je zuks?

Wie denkt 'r na geliek an zuks!? Toen Michaline an kwam - die kwam toen toch an met meneer Lachmann -, toen begon 'k baang te worden. Maar toen was t al haalf ain in de naacht.

kramer Hoor 's even hier, die nacht, daar zal ik nog vaak aan denken! Toen mijn dochter me wakker maakte was het één uur. En toen we die arme jongen vonden, toen sloeg de klok van de Dom al negen.

Krause zucht, schudt het hoofd, doet de deur open, om te vertrekken, en op datzelfde moment verschijnen Michaline en Lachmann. Ze gaan naar binnen. Krause af. Michaline is donker gekleed, ernstig, geëmotioneerd en betraand.

kramer *roept ze toe* Daar zijn jullie, kinderen! Nah, kom toch binnen! Dus u wilt waken vannacht, Lachmann? U was toch ook zo'n beetje zijn vriend! Daar ben ik heel blij om, dat u wil waken, want hoor 's even hier, een vreemde, dat zou ik niet willen! *loopt heen en weer, blijft staan, denkt na en zegt:*
En nu laat ik jullie vijf minuten alleen om naar de directeur te

gaan. Om hem te zeggen wat er zo'n beetje te zeggen is. Jullie gaan in de tussentijd toch niet weg.

michaline Nee, vader. Lachmann blijft in elk geval hier. Ik moet alleen nog een paar boodschappen doen.

kramer Daar ben ik heel blij om, dat u blijft, Lachmann. Ik hou het kort en ben zometeen weer terug.

Hij doet een sjaal om, knikt beiden toe en gaat af. Michaline gaat meteen zitten, doet haar sluier naar achteren en droogt haar tranen met haar zakdoek. Lachmann legt hoed, jas en stok neer.

michaline Vind jij vader veranderd?

lachmann Veranderd? Nee!

michaline Goeie God, ja, dat ben ik vergeten! De Härtels hebben nog geen kaart gekregen. Het kleine beetje geheugen dat je nog over hebt, laat je gewoon in de steek. Kijk, een krans. -

Ze staat op en bekijkt een groot uitgevallen lauwerkrans met linten die op de sofa ligt.

Ze pakt een daaraan bevestigde kaart op en vervolgt met een verraste gezichtsuitdrukking.

Die komt van juffrouw Schäffer. Ja, zie je, die is nu ook verweesd. Die dacht maar aan één ding: Arnold. En Arnold heeft er nooit wat van geweten.

lachmann Dat beetje kromme vrouwmens dat ik bij jou in het atelier gezien heb?

michaline Ja, ja. Zij schilderde omdat Arnold schilderde. En in mij zag ze vooral Arnolds zuster. Zo zit het: die krans heeft zij gekocht, daarvoor zal ze drie weken op thee en brood moeten leven.

lachmann En daarbij misschien nog heel gelukkig zijn. Weet je wie ik ook ben tegengekomen? En wie nu ook nog een krans gaat sturen?

michaline Wie?

lachmann Liese Bänsch.

michaline Dat hoeft ze niet te doen.

stilte

lachmann Had ik maar met Arnold kunnen praten! Misschien ook over Liese Bänsch. Misschien zou het wat geholpen hebben.

michaline Nee, Lachmann, je vergist je.

Dat geloof ik niet.

lachmann Wie weet? Maar uiteindelijk ging ie me ook uit de weg. Ik had hem misschien een en ander kunnen verhelderen - maakt niks meer uit wat. En wel uit ervaring, zeg maar. Vaak worden ons de dingen die we het allerliefste willen niet gegund. Want als ze wel in vervulling gingen, Michaline - ooit ging zo'n brandende wens van mij in vervulling, en ik - voor jou hoef ik het niet te verbergen - was er daardoor nog slechter aan toe.

michaline Ervaring is ook niet mededeelbaar, in elk geval niet in diepere zin.

lachmann Kan wezen, maar verder -; ik heb m'n lesje wel geleerd.

stilte

michaline Ja, ja, zo gaat het! Zo gaat het er in de wereld aan toe! Zij heeft ook wel met vuur gespeeld. En dat het op zoiets kon uitdraaien, dat kwam natuurlijk niet bij haar op. - *aan de etstafel*
Kijk eens wat m'n vader net geëetst heeft!

lachmann Een dode, geharnaste ridder.

michaline Hm, hm!

lachmann *leest van de ets*

Mijn harnas staalde mij.

Mijn schildknaap was de dood.

michaline *onzeker, dan zacht huilend* Ik heb m'n vader nooit zien huilen, en zie je, hier heeft hij boven gehuild.

lachmann *onwillekeurig haar hand pakkend* We moeten sterk blijven, toch?

michaline Het blad is helemaal vochtig!

Ach goeie God.

Zij vermant zich, doet een paar passen en gaat opgewekter verder.

Hij zal zich wel vermannen, Lachmann, absoluut. Maar hoe het eigenlijk met hem gaat - hij is tien jaar ouder geworden, minstens.

lachmann Als het leven zich in de diepste ernst ontvouwt, op de noodlotsmomenten in de tijd - ik heb ook m'n vader en broer begraven! -, en als je het moeilijkste overleefd hebt... dan zal je schip rustiger, bestendiger zeilen, met de doden diep onder je in het ruim.

michaline Maar overleven, dat is wel het moeilijkste.

lachmann Ik had het eigenlijk nooit gedacht.

michaline Ja! Ja! Als een bliksemflits! Het was als een bliksemflits.

Ik had het gevoel: als we hem vinden is het goed. Als we hem niet vinden is het afgelopen. Ik ken Arnold. Ik voelde dat. Hij heeft zoveel opgekropt en toen mij de hele affaire duidelijk werd, wist ik dat hij in gevaar verkeerde.

lachmann Wij gingen al heel snel achter hem aan.

michaline Te laat. Pas toen ik me weer vermand had. Eén woordje maar! Eén woord met hem spreken! Eén woord! Dan zou alles waarschijnlijk anders zijn afgelopen. Misschien als die lui hem gepakt hadden, ik bedoel die mensen die hem achterna zaten, dan hadden ze hem teruggebracht! Ik had willen roepen: Arnold kom...
Van emotie kan ze niet meer spreken.

lachmann Zo erg had dat toch allemaal niet hoeven worden. Die spelerei met zo'n revolvvertje.

michaline Het meisje! Het schandaal! De vader! De moeder! En zeker ook de angst voor de gevolgen! Hij deed alsof hij ik weet niet hoe oud en blasé was maar hij was, als je hem kende zoals ik hem kende, nog heel onervaren en kinderlijk. Ik wist wel dat ie een wapen droeg.

lachmann Hij heeft het me ook al in München laten zien.

michaline Ja, omdat ie overal dacht dat ze hem moesten hebben. Hij zag overal vijanden om zich heen. En dat liet ie zich ook absoluut niet uit het hoofd praten. Dat is allemaal maar vernis, zei hij steeds. Ze verstoppem allemaal alleen maar hun klauwen en knuisten en als je even niet oplet, ben je er geweest. -

lachmann Het is ook link. Er zit ook wel wat in. Op bepaalde momenten voel je zoiets.

Hij heeft zelf ook zeker het een en ander meegemaakt aan lompheden. En als je dat goed tot je laat doordringen: vanuit zijn standpunt gezien heeft hij gewoon gelijk.

michaline We hadden ons meer om hem moeten bekommeren. Maar Arnold was ook altijd zo bars. En ook al meende je het nog zo goed

met hem: hij stootte je af, ook als je de beste wil van de wereld had.

lachmann Wat had hij eigenlijk aan je vader geschreven?

michaline Papa heeft die brief nog aan niemand laten zien.

lachmann Hij heeft er tegen mij alleen toespelingen op gemaakt. Niks echt gezegd. Hij sprak er overigens helemaal niet bitter over. Volgens mij stond er ongeveer zoiets in: hij verdroeg het leven niet. Hij was nou eenmaal niet tegen het leven opgewassen.

michaline Waarom heeft ie niet meer op vader gesteund! Zeker, hij is hard. Maar degene die daar niet toe doordringt, het goeiige, menselijk dat er in hem zit niet aanvoelt, daar schort wat aan. Zie je, ik, als vrouw, ik kon het. Voor mij was het veel moeilijker dan voor Arnold. M'n vader heeft om Arnolds vertrouwen gebedeld. Ik moest knokken voor het vertrouwen van m'n vader. Angstaanjagend oprecht is m'n vader, anders niks. Mij heeft het meer geraakt dan Arnold en Arnold was een man. Ik kon er ook tegen.

lachmann Je vader kon mijn biechtvader zijn.

michaline Hij heeft zich ook door zoiets heengeslagen.

lachmann Dat voel je.

michaline Ja, en ik weet het precies. En hij heeft heel zeker Arnold ook begrepen.

lachmann Maar wie, wie heeft het verlossende woord?

michaline Nou, zie je, Lachmann, hoe die dingen gaan: onze moeder staat geestelijk ver van vader af, maar als zij iets met Arnold had, dan werd er meteen met m'n vader bedreigd. Op die

manier... Wat heeft zij veroorzaakt?

Of op z'n minst alleen maar erger gemaakt?

Kramer komt weer binnen.

kramer *hangt zijn sjaal op* Daar ben ik weer! Wat is mama aan het doen?

michaline Ze wou dat jij je niet teveel afpeigerde. Slaap je vannacht bij ons of niet?

kramer *terwijl hij de rouwkaarten op de tafel doorneemt* Nee, Michaline. Maar als je naar huis gaat, neem dan voor mama deze kaarten mee! *tegen Lachmann* Ziet u, hij heeft toch nog vrienden gehad, wij hebben dat gewoon nooit geweten.

michaline Overdag was er ook veel bezoek in huis.

kramer Ik wou dat die mensen wegbleven, maar als ze toch denken dat ze er iets goeds mee doen, laat ze dan maar. Wil je weer weg?

michaline Ik moet. Die vreselijke rompslomp, al dat gedoe!

kramer Daar moeten we ons nu allemaal absoluut niet door laten kwellen. Deze situatie vergt het uiterste van ons.

michaline Adieu, papa.

kramer *haar een beetje tegenhoudend* Het ga je goed, lief kind! Jou kwelt het ook niet. Jij bent wel de nuchterste van ons allemaal! Nee, nee, Michaline, zo bedoel ik het niet. Jij houdt het hoofd koel en gezond. En haar hart is even warm als dat van wie dan ook, Lachmann.

Michaline begint harder te huilen.

Maar hoor 's: let nu ook op jezelf, kind!

Nu moeten we laten zien wat we waard zijn.

Michaline herpakt zich resoluut, geeft hem een hand, daarna ook aan Lachmann en dan gaat ze.

kramer Lachmann, we moeten de kaarsen aansteken. Maak het pak maar open! - *zichzelf bij het werk onderbrekend* Treurig, treurig, treurig, treurig! Proeft u wat er in dat woord schuilt? Ziet u, zo zit het met die woorden: ze komen alleen af en toe tot leven, in het dagelijks leven zijn ze morsdood.

Hij reikt Lachmann een kandelaar aan waar hij een kaars op heeft gestoken.

Zo. Breng die maar naar m'n jongen.

Lachmann begeeft zich met de kandelaar in het afgesloten deel van de ruimte. Kramer, die nu alleen voor het gordijn staat, spreekt luid verder.

Als het grote zijn intrede doet in het leven, hoor je dat, dan is al het kleine als het ware weggevaagd. Het kleine verdeelt, het grote verenigt, zie je. Dat wil zeggen, als je zo in elkaar zit. De dood is altijd het grote, hoor je dat: de dood en de liefde, denk daar maar 's over na.

Lachmann komt weer naar voren.

Ik ben beneden bij de directeur geweest en ik heb de beste man de waarheid verteld, en waarom zou ik erover liegen, hoor je dat?!

Mijn hoofd staat er ook helemaal niet naar. Wat kan mij de wereld schelen, zou ik gewoon wel 's willen weten! Hij heeft zich er ook niks van aangetrokken. Zie je, vrouwen, die willen dat. Meneer pastoor komt dan niet mee om aan het graf te staan en dan gaat het niet volgens de voorschriften. Hoor 's, voor mij is dat allemaal

bijzaak. God is voor mij alles. Meneer pastoor niks. Weet u wat ik vanmorgen gedaan heb? Hartewensen ten grave gedragen. Stil, in stilte, in mezelf. Heel stil in mezelf, zie je. Hoor je dat, dat was een lange stoet. Kleine en grote, dikke en dunne. Nu is alles neergemaaid, Lachmann.

lachmann Maar ik heb ook een vriend verloren. Door een vrijwillige dood, bedoel ik.

kramer Vrijwillig, hoor je dat -? Wie weet waar dat op slaat! Kijk 's naar deze schetsen! *Hij zoekt in zijn jasje en haalt een schetsboek uit de borstzak dat hij voor Lachmann openslaat, nadat hij hem naar het raam heeft geleid, waar je in het avondlicht nog ternauwernood iets kan zien.*

- Daarin zijn al z'n kwelgeesten verzameld. Dat is de echte kwaaië blik, maar het is wel een blik! zou ik toch denken. - Ik ben misschien niet zo kapot als u denkt en niet zo troosteloos als menigeen denkt. De dood, zie je, wijst naar het verhevene. Zie je, en dan word je omlaag getrokken. Maar wat zich verwaardigt ons omlaag te trekken is heerlijk en monsterlijk groot tegelijk. Dat voelen we dan, dat zien we bijna, en hoor je dat, dan word je van het lijden groot. - Wat is me allemaal niet gestorven in het leven! Menigeen, Lachmann, die nu nog leeft. Waarom bloeden de harten en kloppen ze tegelijk? Dat komt, Lachmann, omdat ze moeten liefhebben. Overal de hunkering naar eenheid, en toch is over ons de vloek van de verstrooiing gekomen. We willen ons niks laten ontglippen, en toch ontglipt alles zoals het komt!

lachmann Dat heb ik ook al ervaren.

kramer Toen Michaline mij die nacht wakker maakte, toen heb ik me echt wel van m'n miserabelste kant laten zien. Maar zie je, ik wist het toen meteen al. En hoe hij toen zo moest blijven liggen, dat waren de bitterste uren voor mij. Op dat moment, goeie God, Lachmann - was dat nou een loutering of niet? - toen herkende ik mezelf niet meer. Hoor 's, toen ben ik zo in opstand gekomen: dat had ik niet van mezelf gedacht. Ik ben als een gek tekeer gegaan tegen God. Hoor 's, wij kennen onszelf niet. Ik heb gelachen als een fetisjist en mijn fetisj ter verantwoording geroepen. Dat was me toch een verduivelde grap, een verduiveld waardeloze streek, zie je, Lachmann! Galgenhumor, goedkoop en zouteloos en slecht. Toen... toen ik hem hier weer in de buurt had, toen kwam ik pas weer tot bezinning. Zoiets laat je eerst helemaal niet in je hoofd toe. Nu is het doorgedrongen. Nu leer je er al mee leven. Nu is het alweer bijna twee dagen geleden. Ik was de huls, daar ligt de kern. Hadden ze nou maar de huls gepakt!

Michaline komt zachtjes binnen, zonder kloppen.

michaline Papa, beneden staat Liese Bänsch bij de conciërge. Ze komt een krans brengen.

kramer Wie?

michaline Liese Bänsch. Ze wil ook graag met je spreken. Mag ze binnenkomen?

kramer Ik neem het haar niet kwalijk en ik ontzeg haar de toegang niet. Ik ben niet in staat tot haat. Ik ben niet in staat tot wraak. Dat komt nu allemaal als klein en onbenullig voor.

Michaline af

Zie je, het heeft me wel aangegrepen! Dat is ook geen wonder, hoor nou 's even hier. Je leidt je leventje: alles gaat zoals het moet! Je maakt je druk om kleine dingen, je voelt je ik weet niet hoe belangrijk, je maakt je zorgen, je zucht en je klaagt, en hoor je dat, dan komt het op een keer als een adelaar die zich op een musje stort. Hoor 's, dan moet je je schrap zetten! Maar zie je, nu ben ik daar ook van ontslagen, en wat er nu misschien nog voor me ligt, daar zit niks bij waar ik nog blij of bang van word. Mij kan niets meer bedreigen!

lachmann Moet ik misschien een kaars aansteken?

Kramer trekt het gordijn helemaal open. Achterin het grote, al bijna donkere atelier is een lijk opgebaard, geheel bedekt met doeken.

kramer Zie je, daar ligt een moederszoon! - Wat een verschrikkelijke beesten zijn de mensen toch! -

Zwak avondrood door het hoge atelierraam links. Een armluchter met brandende kaarsen aan het hoofdeinde van de baar. Kramer loopt weer naar de tafel en schenkt wijn in glazen.

Lachmann, kom, je moet aansterken! Hier is een slok wijn, dat sterkt je. Laten we drinken, Lachmann, laten we plengen! Laten we rustig met elkaar proosten! En degene die daar ligt, dat ben ik! Dat bent u! Dat is van een grote verhevenheid! Wat kan meneer pastoor daar nog aan toevoegen?

Ze drinken.

stilte

lachmann Die vriend over wie ik het had, zijn moeder was de dochter van een pastoor, en dat er geen geestelijke bij stond aan het graf, dat ging haar heel erg aan het hart. Maar toen de dode neerdaalde, toen kwam, zeg maar, de geest over haar en toen bad als het ware God zelf door haar... Ik heb nooit meer zo horen bidden.

Michaline begeleidt Liese Bänsch, die eenvoudig en donker gekleed is, naar binnen. Beide vrouwen blijven vlakbij de deur staan. Liese houdt een zakdoek voor haar mond.

Kramer steekt kaarsen aan met een lucifer, schijnbaar zonder Liese op te merken. Lachmann gaat daarmee door tot er twee armluchters en een stuk of zes afzonderlijke kaarsen branden.

kramer Wat wisten die idioten van hem daar: die harken en kinkels in mannengedaante!? Van hem en van mij en van onze pijn? Zij hebben hem doodgepest. Afgemaakt, Lachmann, als een hond. Dat deden ze, want dat kan ik wel zeggen. En zie je, wat konden ze hem eigenlijk aandoen? Nou dan: kom maar naar voren, heren! Kijk hem maar aan en beledig hem! Kom maar naar voren en kijk of je het kunt! Hoor je dat, Lachmann: dat is nu voorbij! -

Hij haalt een zijden doek van het gezicht van de dode.

't Is goed, zoals ie daar ligt! 't Is goed! 't Is goed! -

In het licht van de kaarsen zien we vlakbij de dode een schildersezal waaraan geschilderd is. Kramer gaat er nu achter zitten. Hij vervolgt, onverstoorbaar, alsof er behalve hem en Lachmann niemand in de buurt was.

Ik heb de hele dag hier gezeten, ik heb getekend, ik heb geschilderd, ik heb ook zijn masker gegoten. Daar ligt ie, daar in de zijden doek. Nu doet ie niet onder voor de groten der aarde.

Hij wijst naar het Beethovenmasker.

En als je dat wil vasthouden, word je een dwaas. Wat nu op zijn gezicht ligt, Lachmann, dat heeft allemaal in hem gelegen. Dat voelde ik, dat wist ik, dat kende ik en toch kon ik het niet uit hem naar boven halen, die schat.

Zie je, nu heeft de dood die bij hem naar boven gehaald. Nu is alles een en al helderheid om hem heen, dat komt bij hem vandaan, van zijn gezicht, Lachmann, en hoor je dat, ik fladder om dat stralende licht, als zo'n zwarte dronken vlinder. Hoor je dat, je wordt toch al zo klein: m'n hele leven ben ik schoolmeester geweest. Ik heb de jongen gemaltraiteerd, en nu is ie in de hoogte verheven. - Misschien heb ik deze plant verstikt. Misschien hield ik hem uit zijn zon en dan is ie in mijn schaduw verkommerd. Maar zie je, Lachmann, hij accepteerde mij niet, en mocht het hem aan vrienden ontbroken hebben - ik, Lachmann, mocht die vriend niet zijn. Toen dat meisje destijds naar me toe kwam, toen heb ik... toen heb ik m'n best gedaan. Maar het kwaad in hem kreeg hem in zijn macht en toen dat kwaad hem in zijn macht kreeg - toen deed het hem goed mij pijn te doen. Berouw? Berouw ken ik niet! Maar ik ben verschrompeld. Ik ben heel miserabel voor hem geworden. Ik kijk tegen deze jongen op, alsof het mijn oudste voorvader was!

Liese Bänsch wordt door Michaline naar de baar gebracht. Ze legt haar krans aan de voeten van de dode. Kramer kijkt op en recht in haar gezicht.

liese bänsch Meneer Kramer, ik, ik, ik... Ik, ik ben echt zo ongelukkig. De mensen wijzen me met de vinger na...

stilte

kramer *half in zichzelf* Waar zit dat nou in, wat zo dodelijk is? En toch, als je dat ervaren hebt en blijft leven, blijf je met de angel ervan achter in je handpalm, en wat je ook aanpakt, het steekt je. Maar ga nu gerust naar huis! Tussen hem daar en ons heerst nu vrede!

Michaline en Liese Bänsch af

kramer *in gepeins bij de aanblik van de dode en in het kaarslicht*
Het kaarslicht! Het kaarslicht! Hoe bijzonder is dat! Ik heb al menig kaars gebrand! Al heel wat opflakkerende vlammen gezien, Lachmann. Maar hoor 's even hier: dat is een ander licht!! - Maak ik je soms bang, Lachmann?

lachmann Nee. Waarvoor zou ik bang moeten zijn?

kramer *opstaand* Er zijn mensen die bang zijn. Maar ik ben van mening, Lachmann, dat je je niet bang moet laten maken in de wereld.

Ze zeggen dat de liefde even sterk is als de dood. Maar dat gezegde kun je gerust omdraaien: de dood is even zacht en mild als de liefde, Lachmann. - Hoor 's, de dood is belasterd, dat is het grootste bedrog van de wereld!

De dood is de zachtste, mildste vorm van het leven: het

meesterwerk van de eeuwige liefde.

Hij zet het grote atelierraam open. De avondklokken luiden zacht.

- Hij huivert.

Het leven is een aaneenschakeling van koortsrillingen, nu eens koud, dan weer warm. Nu eens warm, dan weer koud! - Jullie hebben hetzelfde met de zoon van God gedaan!

Jullie doen vandaag nog hetzelfde met hem! Maar net als toen zal ie ook vandaag niet sterven! - De klokken spreken, hoor je ze niet?

Ze vertellen het daar in de straten: de geschiedenis van mij en mijn zoon. En dat geen van ons verloren is! Heel duidelijk hoor je dat, woord voor woord. Vandaag is het gebeurd, vandaag is de dag! De klok is meer dan de kerk, Lachmann! De oproep aan tafel meer dan het brood! -

Zijn blik valt op het Beethovenmasker. Hij haalt het van de muur.

Hij vervolgt terwijl hij ernaar kijkt.

Waar moeten we landen, waarheen worden we gedreven? Waarom juichen we zo vaak in het ongewisse? Wij, kleine mensen, achtergelaten in de monsterlijke oneindigheid? Alsof we wisten waar het naartoe gaat. Zo heb jij ook gejuicht! En wat wist je? - Met de aardse feesten heeft het niks te maken. Met de hemel van de papen ook niet! Dat is het niet, en dat andere ook niet, maar wat... *met ten hemel geheven handen* wat zal het zijn op het einde?

De teksten zijn in de nieuwe vertaling gelezen door Barbaren & co op 10 maart 2015 en voor het eerst geënceneerd door de Theatertroep op 16 maart 2015 in Perdu te Amsterdam

www.perdu.nl

www.theatertroep.nl

De groene kamer.

De groene kamer is een programmareeks van Perdu waarin dichters/vertalers worden uitgenodigd om toneelwerk te vertalen. Voor de eerste drie afleveringen zijn dit Anneke Brassinga, Erik Bindervoet en Han van der Vegt.

De vertalingen worden aan het publiek gepresenteerd in de vorm van een eerste lezing door de Barbaren & co en een onderzoek naar de theatrale mogelijkheden van de tekst door de Theatertroep.

De groene kamer verwijst naar de toneeltraditie van de Green Room: een ruimte achter of naast het toneel waar tijdens de voorstellingen ontmoetingen plaatsvonden tussen de toneelspelers en een aantal gefortuneerde toeschouwers.

Deze vertaling kwam tot stand dankzij een bijdrage van het Lira Fonds

Gerhart Hauptmann (1862-1946) was een Duitse toneelschrijver. Aanvankelijk schreef hij realistische drama's over de slechte situatie van de armen, maar later ook meer symbolische stukken gebaseerd op de Griekse mythologie. Hij geldt als medegrondlegger van het Duitse naturalisme. Zijn motto was: voor de wet en voor de kunst is iedereen gelijk. In 1912 ontving hij de Nobelprijs voor de Literatuur.

Toneelwerk o.a.

Bahnwärter Thiel - 1888

Vor Sonnenaufgang - 1889

Das Friedensfest - 1890

Einsame Menschen - 1891

Die Weber - 1892

Der Biberpelz - 1893

Hanneles Himmelfahrt - 1893

Die versunkene Glocke - 1896

Fuhrmann Henschel - 1898

Schluck und Jau - 1900

Michael Kramer - 1900

Der arme Heinrich - 1902

Rose Bernd - 1903

Die Ratten - 1911

Der Bogen des Odysseus - 1914

Hamlet in Wittenberg - 1935

Iphigenie in Delphi - 1941

Agamemnons Tod - 1942

Elektra - 1944

Iphigenie in Aulis - 1944

Erik Bindervoet (Amsterdam, 1962) is dichter en vertaler. Hij vertaalde met Robert-Jan Henkes onder andere werk van James Joyce, Karl Kraus, Bob Dylan en The Beatles. Onlangs publiceerde hij *Spinoza's Achtbaan* (met tekeningen van Saskia Pfaeltzer) en de dichtbundel *Het vuil van de schoonheid*.

www.erikbindervoet.nl

Vertaald/bewerkt:

Michael Kramer, Gerhart Hauptmann - 2015

Veel kermis voor niks, naar William Shakespeare - i.s.m. Ingejan Ligthart Schenk - 2015

De liefde voorbij, Pascal Rambert - 2014

De laatste zomer, naar Goldoni - i.s.m. Francis Sanders - 2014

Cyrano de Bergerac, Edmond Rostand - i.s.m.

Ingejan Ligthart Schenk - 2013

Koning Lear, William Shakespeare - i.s.m. Robert-Jan Henkes - 2012

Les Enfants du Paradis, Carné/Prévert - i.s.m. Ingejan Ligthart Schenk - 2011

Mackbeth, William Shakespeare - i.s.m. Robert-Jan Henkes - 2010

De laatste dagen der mensheid, Karl Kraus - i.s.m. Robert-Jan Henkes - 2008

Hamlet, William Shakespeare - i.s.m. Robert-Jan Henkes -2001

Toneelteksten:

Botten - 2015

De Mannen van Minsk - i.s.m. Robert-Jan Henkes - 2013

Overlast - i.s.m. Michelle Bernard - 2011

Heart of Darkness - 2004